

บทที่ 5

ผลการศึกษา

อัตลักษณ์และการปรับอัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

ชาวเวียดนามที่อพยพการเข้ามาที่จันทบุรีได้พัฒนาอัตลักษณ์จากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ ทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

อัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนามของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

อัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เฉพาะเจาะจงในจังหวัดจันทบุรีของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

หลังจากการตั้งรกรากและสร้างชุมชนคาทอลิกของชาวเวียดนามอพยพในจันทบุรีมาเป็นเวลา 300 ปี ถึงแม้ว่าชาวเวียดนามเหล่านี้สามารถจะรักษาอัตลักษณ์โดยพื้นฐานไว้ได้ แต่เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม มากกระทบต่อชุมชน ชาวเวียดนามเหล่านี้ก็จำเป็นต้องปรับอัตลักษณ์ทางศาสนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การปรับอัตลักษณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นใน 2 ช่วงที่สำคัญ คือ

การนิยามความเป็นพลเมืองไทยในกระบวนการสร้างรัฐชาติ

การปฏิรูปคำสอนคาทอลิกตามการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2

อัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสามารถนิยามอัตลักษณ์ของชุมชนตัวเองได้จากองค์ประกอบใน 3 มิติ คือ ความเป็นคาทอลิก ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนาม และการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรี องค์ประกอบแต่ละมิติมีสาระสำคัญในรายละเอียด ดังนี้

1. อัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

อัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกของกลุ่มชาวเวียดนามอพยพจังหวัดจันทบุรีเป็นอัตลักษณ์พื้นฐานที่กลุ่มดังกล่าวพัฒนาขึ้นมาจากในประเทศเวียดนาม โดยการเปลี่ยนมานับถือศาสนาคาทอลิก หลังจากเมื่อชาวเวียดนามคาทอลิกอพยพเข้ามาอยู่ที่จันทบุรีแล้ว ชาวเวียดนามอพยพก็มีการสร้างชุมชนโดยพัฒนาขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง คือ จากฐานอัตลักษณ์ทางศาสนาที่ดำรงอยู่ คาทอลิกเหล่านี้จึงได้ร่วมกันสร้างวัดน้อยกับบ้านพักพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็น

ศูนย์กลางของชุมชนที่มีฐานทางศาสนา ส่วนการปกครองชุมชนวัดโรมันคาทอลิกที่จันทบุรีนั้นมีการจัดตั้งตามแบบหมู่บ้านคาทอลิกในประเทศเวียดนาม คือมีหัวหน้าและรองหัวหน้าที่เป็นฆราวาสปกครองชุมชนภายใต้การควบคุมของพระสงฆ์ (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 112-113; เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 65-69)

การสร้างชุมชนคาทอลิกของเวียดนามอพยพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงกฎกติกาทางสังคม (rule of law) ที่มาจากฐานความเชื่อทางศาสนา ดังคำกล่าวของบาทหลวงเดอแกวที่ว่า (อาเดรียง โลเน, 2546, หน้า 178-179; โรแบต์ โกสเด, 2549, หน้า 335)

“ทุกคนมีความรู้ในเรื่องศาสนา ก็แปลว่ากลุ่มคริสตชนกลุ่มนี้มีระเบียบดีเท่ากับเขตวัดของเราในฝรั่งเศส หรือมีระเบียบดีกว่าด้วยซ้ำไป” หรือการที่พระสังฆราชกูร์เวอซิกกล่าวถึงภคินีคณะรักกางเขนที่จันทบุรีว่า “ภคินีเหล่านี้ปฏิบัติตามวินัยศัพสกรรม มีวินัยแบบเดียวกับที่ถือในมิสซังโคชินจีน”

กฎกติกาทางสังคมที่เป็นฐานให้เวียดนามอพยพสร้างชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีนั้น สืบทอดมาจากกฎกติกาของกลุ่มคริสตชนในเวียดนาม การยึดถือในกฎกติกาดังกล่าวแสดงออกมาให้เห็นในวิถีชีวิตทางศาสนาของกลุ่มคาทอลิกจันทบุรี ซึ่งมักมาวัดสม่ำเสมอ และมาสวดภาวนาเป็นประจำ ดังคำพูดของมิชชันนารีองค์หนึ่งที่ว่า “เขาเหมือนกับลูกไก่ตามกำหนดเวลา เป็นที่น่าปลื้มใจ” (วิกตอร์ ลาร์เก, 2539, หน้า 58; อาเดรียง โลเน, 2546, หน้า 178-179)

กติกาทางสังคมของกลุ่มคาทอลิกจันทบุรียังสะท้อนออกมาในโครงสร้างการปกครองของชุมชน กล่าวคือจะมีคนกลุ่มหนึ่งประกอบด้วยหัวหน้าหนึ่งคนกับรองหัวหน้าอีกหลายคน ปกครองวัด ภายใต้การดูแลของมิชชันนารี หัวหน้าและรองหัวหนาดังกล่าวต้องรู้เรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชุมชนคาทอลิก ต้องชำระข้อพิพาท ลงโทษคนผิดให้เสียค่าปรับ ให้ใส่ข้อคา หรือแม้แต่ให้ติดคุก เขาเป็นผู้นำในการถวายเป็นบุญร่วมกัน ไปเยี่ยมคนเจ็บป่วย เตรียมตัวเขาให้ตายโดยดี บอกบาทหลวงให้รู้ถึงอาการของเขา ดังนั้นหมายความว่าหัวหน้าและรองหัวหน้าเหล่านี้มีหน้าที่คล้าย ๆ คนสอนคำสอนฆราวาส และในขณะเดียวกันก็เป็นคนดูแลเงินบำรุงวัดด้วย (อาเดรียง โลเน, 2546, หน้า 142-143)

การนำกติกาทางสังคมของชุมชนคาทอลิกในเวียดนามมาเป็นฐานในการสร้างชุมชนวัดโรมันคาทอลิกที่จันทบุรีนั้น ถึงแม้จะมีเนื้อหาเหมือนกันโดยพื้นฐาน แต่ก็อยู่ภายใต้บริบททางสังคมที่แตกต่างกันระหว่างประเทศเวียดนามกับสยามประเทศ กล่าวคือ

การปกครองในระดับท้องถิ่นของเวียดนามของเวียดนามนั้น หมู่บ้านเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดเชื่อมโยงเข้ากับราชธานีผ่านข้าราชการตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้าน (Ly Truong) มี

ความเชื่อกันว่าหมู่บ้านเวียคนามมีอำนาจในการบริหารตนเองสูง โดยแต่ละหมู่บ้านมีสภาหมู่บ้านปกครองดูแลกิจการภายในหมู่บ้าน ภาษิตเวียคนามที่มีผู้อ้างกันอยู่เสมอคือ Phap vua thua le lang หรือกฎหมายของจักรพรรดิมีอำนาจน้อยกว่าจารีตของหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าอำนาจส่วนกลางจะเล็ดลอดเข้ามาในหมู่บ้านไม่ได้ เพราะหมู่บ้านเหล่านี้ยังต้องปฏิบัติตามระเบียบ คำสั่งของจักรพรรดิที่ผ่านลงมายังหัวหน้าหมู่บ้าน รวมทั้งการจ่ายภาษีให้กับส่วนกลาง (สิด จอนเจดสิน, 2544, หน้า 11)

อัตลักษณ์ในด้านขนบธรรมเนียมนั้นกล่าวได้ว่าชาวเวียคนามเป็นพวกที่รักพวกพ้องและรวมกลุ่มกันเหนียวแน่น เนื่องจากการใช้ภาษาในหมู่ของตน และมีความภาคภูมิใจในเชื้อชาติที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมา ทั้งนี้อาจมีรากฐานมาจากการที่ชาวเวียคนามถูกระบบการนับญาติอย่างเข้มงวด บุคคลต้องยึดมั่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับครอบครัวและหมู่คณะของตน อีกทั้งชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรียังอยู่อาศัยกันในลักษณะรอบ ๆ วัด โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน (สุสดี จันทวิมล, 2541, หน้า 123)

นอกจากนี้ความเชื่อทางศาสนายังมีส่วนให้ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนที่โรงเรียนคาทอลิก ความเคร่งต่อศาสนามีส่วนทำให้รักษาเชื้อชาติดั้งเดิมไว้ได้ นักสอนศาสนาบางท่านได้ให้สมญานามอธิบายลักษณะกลุ่มคนเวียคนามคาทอลิกว่า “เก็ตโต” (Ghetto) ซึ่งหมายถึงบริเวณที่พวก “ยิว” อาศัยอยู่ (สุสดี จันทวิมล, 2541, หน้า 124)

แตเมื่อนักศึกษาทางสังคมของชุมชนคาทอลิกในเวียคนามมาใช้ในสยามประเทศ จากการนิยามความเป็นไทยในอดีตนั้นเกี่ยวข้องกับความเป็นพุทธอย่างหนักแน่น การนิยามเช่นนี้ทำให้คนไทยมองว่าคาทอลิกเป็นคนต่างชาติ ดังนั้นเมื่อคาทอลิกเข้ามาอยู่ในประเทศสยาม รัฐบาลจึงมักจัดพื้นที่ให้คาทอลิกอยู่เป็นชุมชนใหม่ที่แยกออกจากชุมชนที่เป็นคนไทยโดยทั่วไปที่เรียกกันว่าชุมชน (Community) หรือค่ายคริสตัง ตามรายงานของทางการที่ว่า “นอกจากวัดอัสสัมชัญ ยังมีชุมชนหรือค่ายคริสตังอยู่อีก คือ วัดคอนเซ็ปชัน วัดกัลหาว์ และวัดนักบุญฟรังซิส ซาเวียร์ อีกแห่งหนึ่งที่ธนบุรีคือวัดช่างดาครูส และอีกแห่งหนึ่งที่จันทบุรี” (เสรี พงศ์พิส, 2527, หน้า 32, 128; วิคตอร์ ลาร์เก, 2539, หน้า 156)

ทุกชุมชนหรือค่ายคริสตังจะมีบาทหลวงอยู่ประจำ มีหน้าที่โปรดศีลศักดิ์สิทธิ์และสอนคำสอนแก่พวกคริสตัง และจะมีโรงเรียนซึ่งเปิดรับเด็กต่างศาสนาด้วย แต่ในสมัยนั้นเด็กที่มาเรียนมีน้อยเต็มที (ธีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 82)

ค่ายคริสตังซึ่งเป็นชุมชนคาทอลิกตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกิดจากเหตุผลของรัฐในการควบคุมคนต่างชาติแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อคาทอลิกโดยทั่วไป คือ การที่

คาทอลิกรวมตัวอยู่กันในลักษณะเช่นนี้จะช่วยรักษาอัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกไว้ได้ เนื่องจากการอาศัยอยู่ร่วมกันจะช่วยสามารถรักษาความเป็นชุมชนแห่งความเชื่อไว้ได้ คือ ชุมชนจะช่วยดูแลซึ่งกันและกันไม่ให้หลุดออกนอกพระศาสนจักรคาทอลิกไป (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 213-214; ชีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 82)

การยอมรับที่จะอยู่ในชุมชนหรือค่ายคริสตังของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนจากการกรณิการสร้างวัดโรมันคาทอลิกหลังที่ 3 บาทหลวงกีโนต์ (Cuenot) (ต่อมาสำนักวาติกันได้สถาปนาเป็นนักบุญกีโน) หนึ่งในคณะธรรมทูตที่หนึ่งการเบียดเบียนศาสนาในประเทศเวียดนามในสมัยจักรพรรดิมีนมางอาศัยที่จันทบุรี ท่านได้เสนอแนวคิดย้ายวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีข้ามมาตั้งอยู่อีกฟากแม่น้ำ เนื่องจากท่านได้เล็งเห็นว่าวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีหลังแรกและหลังที่สองที่เป็นวัดชั่วคราว ตั้งอยู่ที่ฟากตลาด ซึ่งไม่เหมาะสม เพราะคริสตชนต้องอยู่ปะปนกับคนต่างศาสนา คงจะลำบาก และอาจเป็นอันตรายในแง่ความเชื่อก็ได้ ดังเช่นที่แปดริ้ว แรกเดิมตั้งอยู่ฟากแม่น้ำเดียวกับวัดแหลมใต้ แต่ย้ายข้ามไปอยู่ฟากแม่น้ำตรงข้ามเพราะเหตุผลเช่นเดียวกัน (สารสังฆมณฑล, ม.ป.ป., หน้า 34)

การอยู่ร่วมกันเป็นค่ายคริสตังยังช่วยให้เกิดความสละสลวยปลอดภัยและง่ายต่อการควบคุมและใช้ประโยชน์ เพราะพลเมืองไทยโดยทั่วไปนั้นต้องถูกเข้าเฝ้ารับราชการในระบบไพร่ ดังนั้นจึงอาจถูกขุนนางที่ไม่ชอบคาทอลิกข่มเหงรังแกจนถึงขั้นเอาไปจำคุกก็ได้ แต่คาทอลิกก็ต้องเข้าเฝ้ารับราชการเหมือนกัน ดังนั้นในการอยู่ในชุมชนหรือค่ายคริสตังจึงต้องมีหัวหน้าคริสตังเป็นผู้ดำเนินการ ทุกค่ายคริสตังจะมีหัวหน้าหลายคน ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบเรียบร้อยและความเที่ยงธรรม นอกจากนี้ชาวต่างชาติคนใดที่มาเป็นคริสตังก็ต้องเข้ามาอยู่ค่ายคริสตังด้วย หรือแม้กระทั่งคนต่างศาสนาที่ได้เข้ามาอยู่ในค่ายด้วย (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 213-214; ชีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 82)

ในการปกครองในชุมชนหรือค่ายคริสตังจะขึ้นอยู่กับผู้นำของคาทอลิกเอง โดยฝ่ายราชการจะไม่เข้าไปแทรกแซง คือหัวหน้ามีหน้าที่ในการจัดระเบียบความเรียบร้อย และการให้ความเที่ยงธรรมในเรื่องชำระคดีความในหมู่คาทอลิก ถ้าหากยังตกลงกันไม่ได้จึงจะนำเรื่องขึ้นไปหาบาทหลวงหรือพระสังฆราชเป็นขั้นสุดท้าย โดยไม่ต้องให้ทางราชการพิจารณา (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 213-214; ชีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 82; วิคตอร์ ลาร์เก, 2539, หน้า 6)

พระสังฆราชปอลเลอัวส์เล่าว่าวันหนึ่งท่านต้องตัดสินข้อพิพาทระหว่างหัวหน้าคริสตังสองคน แต่คนที่แพ้ความได้ไปเฝ้าพระอุปราชขอให้ชำระข้อพิพาทเรื่องนั้น แต่พอพระอุปราชได้ทราบว่าพระสังฆราชได้ตัดสินความเรื่องนั้นแล้ว พระอุปราชสั่งให้เอาหว่ายเขียนผู้มาร้องทุกข์นั้น

สามสิบที และสั่งให้พาตัวไปหาพระสังฆราช เพื่อขอโทษที่มีได้ยอมตามคำสั่งของท่าน (ธีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 82)

บาทหลวงจะเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินคดีความและลงโทษ ซึ่งถือเป็นกฎกติกาในการปกครองตนเองของชุมชน สำหรับชีวิตคาทอลิกของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีในสมัยบาทหลวงรังแฟง (Ranfing) นั้นจะต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด เนื่องจากบาทหลวงรังแฟงเป็นเจ้าของวัดที่เคร่งครัดในงานการอภิบาลสัตบุรุษ ก่อนจะรับศีลมหาสนิทต้องเก็บปาป 3 หรือ 4 ครั้ง ใครผิดศีลเมื่อกลับใจต้องมาขอโทษที่วัดต่อหน้าสัตบุรุษ และถูกทำโทษ ท่านถือว่าความเคร่งครัดเป็นวิธีเดียวเพื่อรักษาความเชื่อและความศรัทธาของสัตบุรุษ ชายที่ทิ้งภรรยาไปอยู่กินกับหญิงสาวที่เป็นคนต่างศาสนา เมื่อกลับใจต้องถูกเขี่ยด้วยหวาย 30 ครั้ง ต่อหน้าคาทอลิกที่มาชุมนุมกันในวัดตามกฎหมายข้อบังคับ เพื่อเป็นการลงโทษเพราะเป็นที่สะดุดต่อชุมชนคาทอลิก บาทหลวงยังเสริมอีกว่าสมัยก่อนเวลาบาทหลวงเจ้าอาวาสไม่หนักแน่น ครุคำสอนที่เป็นแบบอย่างที่ดีจะเป็นผู้รักษาชุมชนคาทอลิกให้อยู่ในความศรัทธาและระเบียบวินัย (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 359-360)

และต่อมาบาทหลวงกังตรึกมาเป็นเจ้าอาวาสแทนบาทหลวงรังแฟง ท่านเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 – 2428 ชาวจันทบุรีเรียกสมญานามท่านว่าบาทหลวงเป่า บาทหลวงเป่านี้เคร่งครัดในระเบียบวินัยของวัดมาก ผู้ที่ทำความผิดทางวัด หรือฝ่าฝืนข้อบังคับของวัดอย่างร้ายแรง ท่านมีข้อมิคาสำหรับจำจองเป็นที่เกรงขามแก่คนทั่วไปในจันทบุรีนี้ (ที่ระลึกสุวรรณสมโภชวัดจันทบุรี, 2503, หน้า 7, 15; สง่า นามทอง, 2528, หน้า 34)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2402 ได้มีการจัดการชุมชนหรือค่ายคริสตังที่เป็นระบบมากขึ้น โดยการพิมพ์หนังสือสำหรับสัตบุรุษเกี่ยวกับกฎในการอยู่ร่วมกัน เช่น กฎข้อที่หนึ่งที่ว่า “ทุกวันแต่พอตีกลองหนึ่ง ห้ามผู้ใดผู้หนึ่งร้อง และเล่นอีกที่กวนวายกลางบ้านก็ดี ในเรือนก็ดี เป็นที่กวนใจชาวบ้านทั้งหลาย ควรหนักหนาที่จะเอาโทษกับผู้นั้น ตามผิดหนักและเบา” และยังมีกฎเกี่ยวกับการวางตัวในวัด เช่น “ถ้ากาเติกสตา (ผู้สอนคำสอน) เห็นผู้ใดหัวเราะพูดเล่นในพระวิหาร จงบอกสักทีหนึ่งให้รู้ตัว ถ้ามีฟังก็ต้องขับผู้นั้นออกจากพระวิหารเสียต่อหน้าทั้งปวง” (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 186)

ในช่วง พ.ศ. 2276 มีการประกาศห้ามชาวพื้นเมืองนับถือคริสต์ศาสนา โดยกำหนดโทษถึงประหาร หรือลงพระราชอาญาอย่างหนัก สำหรับบาทหลวงให้เนรเทศออกจากพระราชอาณาเขต เนื่องจากสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก ทำให้เกรงว่าการอยู่ร่วมกันของชาวเวียดนามอพยพในลักษณะค่ายคริสตังนั้น ทำให้การปกครองและอำนาจในการจัดการชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาเป็นของบาทหลวงฝรั่งเศส ทำให้บาทหลวงฝรั่งเศสมีอิทธิพลต่อชาว

เวียคนามคาทอลิกอย่างมาก เนื่องจากพวกชาวเวียคนามศรัทธาในคริสต์ศาสนาอย่างจริงจัง และเกิดความรู้สึกผูกพันกับพระสังฆราชโดยถือว่าเป็นตัวแทนของประมุขทางศาสนา และในลำดับต่อมา ก็เป็นการสนับสนุนให้บาทหลวงมีบทบาททางการปกครองชาวเวียคนามด้วย ไทยจึงพยายามจำกัดสิทธิของบาทหลวงให้น้อยลงเนื่องจากเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อประเทศ อย่างไรก็ตามจำนวนพวกที่มาเข้ารีตก็เพิ่มมากขึ้น อิทธิพลของบาทหลวงก็ขยายไปในหมู่พวกเข้ารีตในเมืองสำคัญอย่างวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี ประกอบกับคนไทยในสมัยนั้นคิดว่าพวกเข้ารีตซึ่งอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศสย่อมได้รับการถ่ายทอดวิทยาการในเรื่องปืนใหญ่ และเมื่อไทยมีความขัดแย้งกับฮอลันดาในปี พ.ศ. 2284 ก็ได้อาศัยกำลังทางด้านการปืนใหญ่จากพวกญวนเข้ารีต โดยได้รับอนุญาตจากบาทหลวง และจากการที่เวียคนามเข้ารีตเพิ่มจำนวนและมีความสามารถในการใช้อาวุธ ทำให้ไทยไม่ไว้วางใจที่จะให้บาทหลวงปกครองชาวเวียคนามเข้ารีตต่อไป (โสวัตรี ณ ถลาง, 2537, หน้า 52; ศุสดี จันทวิลน, 2541, หน้า 62-63)

อย่างไรก็ดีปัญหาดังกล่าวของทางราชการก็อาจแก้ไขได้โดยง่าย เนื่องจากชาวเวียคนามคาทอลิกได้อยู่ร่วมกันในลักษณะของหมู่บ้าน ซึ่งมีภาพลักษณ์ของการมีวิถีชีวิตร่วมกันภายในสังคมแห่งหนึ่ง และสิ่งสำคัญที่ยึดความเป็นชุมชนหรือสังคมนั้นไว้ก็คือ กฎเกณฑ์ภายในหรือการปกครอง หมู่บ้านเวียคนามคาทอลิกก็เป็นเช่นเดียวกับชุมชนอื่นที่มีลักษณะของหมู่บ้านอันจำเป็นจะต้องประกอบไปด้วยผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง รวมถึงการที่ชาวเวียคนามคาทอลิกมีความศรัทธาในศาสนา และมีความเคารพเชื่อมั่นในตัวบาทหลวงเป็นอย่างมาก (โสวัตรี ณ ถลาง, 2537, หน้า 51-52)

เราจะพบว่าการตั้งกลุ่มคริสตชนและการสร้างจิตสำนึกทางศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ บาทหลวงมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการเป็นผู้นำชุมชน รวมถึงการรวมตัวกันเพื่อกระทำพิธีกรรมทางศาสนาในสถาบันของชุมชนคือวัดก็เป็นสิ่งที่สำคัญไม่แพ้กันของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี ดังที่พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์ กล่าวว่า “พระศาสนจักรในเวียคนามอยู่ได้ เพราะกลุ่มคริสตชนพื้นฐาน” (ปริชา จินตเสรีวงศ์, 2531, หน้า 84)

จากประวัติศาสตร์การสร้างชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีที่ต้องผ่านอุปสรรคการสร้างชุมชนมากมาย และยังสามารถรักษาชุมชนที่โคดเดี้ยวของตนเองไว้ได้ ดังนั้นการที่จะรักษาและแสดงความเชื่ออย่างมั่นคง การโยกย้ายถิ่นฐานออกไปและตัดขาดจากพี่น้องญาติมิตรเพื่อไปใช้ชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งผิดแผกแตกต่างจากที่เคยเป็นมาเหล่านี้ ย่อมพิสูจน์ให้เห็นถึงความศรัทธาในศาสนาของเขาเหล่านั้นเป็นอย่างดี

กระบวนการจัดระบบชุมชนและการให้การศึกษาทางด้านศาสนาที่ต่อเนื่องมายาวนานนี้ จึงก่อให้เกิดจิตสำนึกความเป็นคาทอลิกที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการผลิตซ้ำ

ทางวัฒนธรรมที่พัฒนาไปตามกระบวนการทางสังคม ชุมชนคาทอลิกที่เข้มแข็งนี้จึงเป็นเครื่องมือ
 อย่างดีในการสืบทอดวัฒนธรรมความเชื่อนี้ต่อไป

2. อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนามของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

เนื่องจากชาวคาทอลิกจันทบุรีเป็นชาวเวียดนามอพยพ ทำให้ภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษา
 เวียดนาม ชาวคาทอลิกจันทบุรีและภคินีเวียดนามในอารามในระยะแรกก็ใช้เฉพาะภาษาเวียดนาม
 และแม้ว่าชาวเวียดนามเหล่านี้จะไม่ได้มีการติดต่อกับเวียดนามนับเป็นศตวรรษ แต่ก็ยังคงรักษา
 ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ได้ มีหลักฐานว่าในราว พ.ศ. 2500 ชาวเวียดนามที่มีอายุยังคง
 ใช้ภาษาเวียดนามอยู่ เป็นสำเนียงเวียดนามได้ แต่เป็นภาษาเวียดนามเก่าซึ่งในเวียดนามไม่ได้ใช้แล้ว
 ศัพท์และสำนวนหลายคำได้จากทางไทย นอกจากนั้นศาสนาก็มีส่วนด้วย ดังที่ปรากฏว่าชาว
 เวียดนามคาทอลิกจะมีหนังสือสอนศาสนาเป็นภาษาเวียดนามหรือภาษาก๊อญ (Quoc-ngu) (ผุสดี
 จันทวิล, 2541, หน้า 123)

ในอดีตคนทั่วไปมักเรียกวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีว่าเป็น “วัดญวน” ซึ่งการแสดงออก
 ของชาวเวียดนามคาทอลิกคือการสวดด้วยเสียงอันดัง และพูดคุยด้วยภาษาเวียดนาม ซึ่งถือเป็น
 เอกลักษณ์ที่วัดอื่นไม่มี ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีนี้กลุ่มบ้านล่างฝั่งตลาดจะมีการใช้ภาษา
 เวียดนามมากกว่า เนื่องจากชุมชนบ้านล่างถือเป็นเวียดนามดั้งเดิมที่อพยพมาตั้งแต่รุ่นแรก (อนุสรณ์
 สมโภช 275 ปีของการตั้งวัดและ 75 ปีของวัดหลังปัจจุบัน, 2528, หน้า 42)

ในอดีตมิสซาช่วงเช้าจะใช้ภาษาเวียดนาม ส่วนมิสซาช่วงสายจะใช้ภาษาละติน การสวด
 ส่วนในงานพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะงานศพ ซึ่งจะมีการสวด “เข้าโชน” ซึ่งเป็นภาษาเวียดนามสำหรับผู้
 ที่ใกล้จะตาย โดยมีผู้ทำหน้าที่สำหรับก่อสวดที่เรียกว่า อองย๊าบ อองเบียน อองดรัม อองเกรา โดย
 จะมีผู้มาร่วมสวดอย่างคับคั่ง และทำด้วยความศรัทธาร้อนรนเสมอ (อนุสรณ์สมโภช 275 ปีของการ
 ตั้งวัดและ 75 ปีของวัดหลังปัจจุบัน, 2528, หน้า 42)

ในด้านการสืบทอดภาษาเวียดนามนั้น มีการสืบทอดอยู่ 3 รูปแบบ คือ การสอนโดยผู้นำ
 ชุมชน เช่น ในสมัยบาทหลวงเปรีกัล การสอนในโรงเรียน คือโรงเรียนมารีย์าลัยมีการเปิดสอนภาษา
 เวียดนามแบบเป็นหลักสูตรหนึ่ง และการสอนกันเองในระบบครอบครัว (สมคิด อานามวัฒน์,
 สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

อย่างไรก็ดีเมื่อเกิดเหตุการณ์ในกรณีการพิพาทอินโดจีนก็มีการสั่งห้ามสอนภาษา
 เวียดนาม คนที่มีอำนาจสั่งห้ามพูดภาษาเวียดนาม แต่ยังไม่ทำให้พิธีทางศาสนาได้ตามปกติ โดยเฉพาะ
 โรงเรียนที่มีการสอนภาษาเวียดนามยังถูกห้ามอย่างเด็ดขาด ทำให้โรงเรียนมารีย์าลัยซึ่งเปิดสอน
 ภาษาเวียดนามก็ถูกปิดลง ดังนั้นจากเหตุการณ์นี้ทำให้ภาษาเวียดนามเกิดการชะงัก ทำให้มีการใช้

ภาษาเวียดนามในการพูดคุยเฉพาะในกลุ่มเล็ก ๆ สำหรับในครอบครัวและในหมู่บ้านเท่านั้น (สมคิด อานามวัฒน์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

สำหรับในปัจจุบันภาษาเวียดนามก็ยังมีการใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ ก่อนมิสซาวันอาทิตย งานศพ มหาพเคอตู และหลังวันฉลองใหญ่ เช่น วันคริสต์มาส หรือแม้กระทั่งงานศพ ซึ่งมีการ สวดทั้งภาษาไทยและภาษาเวียดนาม การสวดภาษาเวียดนามในงานศพจะสวดช่วงเวลา 10 โมง 11 โมง และ 4 โมงเย็น ส่วนการสวดภาษาไทยจะมีตอนคำรอบเดียว พวกเขามีความเชื่อว่าการต้อง รักษาการสวดภาษาเวียดนามไว้ก็เพื่อเห็นแก่คนตาย นอกจากนี้การสวดภาษาเวียดนามก็จะทำให้ศพ มีชีวิตชีวาเหมือนยังไม่ตาย ถ้าสวดภาษาไทยทั้งวันคนก็จะมาร่วมสวดน้อย (สมคิด อานามวัฒน์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

นอกจากนี้ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีส่วนใหญ่ยังรู้สึกว่าการสวดภาษาไทยและ ภาษาเวียดนามให้อารมณ์ ความรู้สึก ที่แตกต่างกัน กล่าวคือผู้คนส่วนใหญ่มักรู้สึกว่าภาษาเวียดนาม มีความลึกซึ้งมากกว่า ในงานศพภาษาเวียดนามทำให้รู้สึกเศร้า สงสาร และคิดถึงผู้ตาย คำพูดภาษา เวียดนามมีหลายรูปแบบ ภาษาที่ถูกถ่ายทอดออกมาแต่ละคำล้วนแต่ลึกซึ้งทั้งนั้น (สมคิด อานามวัฒน์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

แม้ว่าชุมชนวัด โรมันคาทอลิกจันทบุรีเป็นกลุ่มชาวเวียดนามกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาใน ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ระยะเวลาที่ยาวนานทำให้แทบไม่มีร่องรอยความเป็น เวียดนามหลงเหลืออยู่ แต่ชาวเวียดนามคาทอลิกก็มีการพยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ของชาวเวียดนามอย่างเคร่งครัด การผสมผสานทางวัฒนธรรมในสังคมไทยจึงเกิดขึ้นได้ยาก (สง่า นามทอง, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2550)

ในปัจจุบันมีความพยายามฟื้นฟูภาษาเวียดนามโดยการนำของบาทหลวงเฉลิม กิจมงคล โดยทุกวันเสาร์สุดท้ายของเดือนจะมีมิสซาภาษาเวียดนามที่สุสาน รวมทั้งมีการเปิดสอนภาษา เวียดนามแก่เด็กและผู้สนใจทั่วไปอีกด้วย อย่างไรก็ตามพบว่า การฟื้นฟูภาษาเวียดนามดังกล่าวเป็น การพยายามรักษา “รูปแบบ” ไม่ใช่ “เนื้อหา” กล่าวคือแม้คนในชุมชนปัจจุบันจะสามารถพูดและ สวดภาษาเวียดนามได้ แต่ก็ไม่ได้เข้าใจถึงความหมายอย่างแท้จริง (สมคิด อานามวัฒน์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

อัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงชาติพันธุ์เวียดนามอีกประการหนึ่งคือการแต่งกาย กลุ่มคาทอลิก เวียดนามที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่จันทบุรีเดิมนั้นอาศัยอยู่ที่เมืองเว้ในเวียดนามตอนเหนือ โดยมี หัวหน้าเป็นครอบครัวของชนชั้นผู้ดีคือคนของตระกูลเหงียนและตระกูลเล แต่ในเมืองเว้นั้นถือว่า อยู่ภายใต้การปกครองของตระกูลตริन्ह เพราะตระกูลเหงียนนั้นมีอำนาจอยู่ในเวียดนามตอนใต้ ส่วนตระกูลเลนั้นมีอำนาจแค่เพียงในนาม ดังนั้นชนชั้นผู้ดีเหล่านี้จึงได้นำกลุ่มคาทอลิกอพยพจากเว้

มาทางเรือหลบหนีจากการล่าของคนในตระกูลตรินท์ไปพำนักอาศัยอยู่ในเขตประเทศเขมรระยะหนึ่ง โดยจำเป็นต้องปลอมตัวเป็นคนเขมร ดังที่เราจะเห็นได้จากการที่คนเวียดนามของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีในอดีตยังแต่งชุดแบบ “อ้าวโกเมน” ซึ่งเป็นชุดที่ใส่เพื่อพรางตัวหลบหนีจากคนของตระกูลตรินท์ที่ตามล่า เราพบว่าคนในเวียดนามในระยะแรกมีการสวมใส่ชุดอ้าวโกเมนจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

3. อัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เฉพาะเจาะจงในจังหวัดจันทบุรีของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

การที่ผู้อพยพชาวเวียดนามดังกล่าวเลือกมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรี อาจเกี่ยวข้องกับบริบทที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี คือ ปัจจุบันหนึ่งเมืองจันทบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในอดีต เราพบได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีร่องรอยของเนินดิน กำแพงเมือง คูเมือง โบราณสถาน และโบราณวัตถุ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจันทบุรีเป็นเมืองที่ถาวรและสำคัญ ในขณะเดียวกันก็เป็นเมืองที่มีอำนาจพอสมควร ในการปกครองบรรดาหัวเมืองชายทะเล (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545, หน้า 90-91)

แต่อย่างไรก็ตามศูนย์กลางอำนาจที่สำคัญ เช่น อยุธยา จะไม่เห็นความสำคัญของเมืองนี้ เนื่องจากถือว่าเมืองจันทบุรีและหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกเหล่านี้มีลักษณะเป็น “เมืองชายขอบ” คือมีลักษณะเป็นเขตที่ลุ่มคอนภายในกับเขตชายทะเล และมีสภาพเป็นเมืองด่านที่มีผู้คนมาจากหลายที่ รวมทั้งเป็นช่องของโจรผู้ร้ายที่หนีอาญาบ้านเมือง ดังคำกล่าวที่ว่า “บริเวณชายทะเลภาคตะวันออกเป็นสังคมชายขอบที่ราชธานีกรุงศรีอยุธยาควบคุมไม่ได้ และไม่สนใจเข้าควบคุม” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545, หน้า 9, 91-92)

ฐานะการเป็นเมืองชายขอบของจันทบุรีทำให้มีผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากมาย รวมทั้งมีการเคลื่อนย้ายโยกย้ายบ่อยครั้ง แล้วยังเป็นพวกที่มีหลายพ่อพันธุ์แม่ที่มาจากถิ่นต่าง ๆ เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือบ้านเมืองต่าง ๆ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมขึ้น ไม่อาจรวมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นพวกเดียวกันในทางวัฒนธรรมที่จะมีผลให้เกิดบูรณาการทางการเมืองขึ้นได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545, หน้า 91)

บริบททางกายภาพของตัวเมืองจันทบุรีนั้นพบว่ายังอยู่บนที่สูงทางฝั่งใต้ของแม่น้ำจันทบุรี เพราะเป็นที่สูงที่ลาดลงมาจากเขาพลอยแหวนที่อยู่ใกล้ทะเลทางด้านตะวันตกของเมือง กล่าวคือเมืองจันทบุรีตั้งอยู่บนปลายเนินเขาพลอยแหวน อยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับแม่น้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคม และเศรษฐกิจได้ดี รวมทั้งสะดวกต่อการลี้ภัยจากสยามไปสู่เขมรอีกด้วย ดังที่บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่า “เมืองจันทบุรีและเมืองชายทะเลเป็นหนทางเหมาะสำหรับจะ

หนีต่อไปที่อื่นได้ง่าย” (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2545, หน้า 47; คณะรักกางเขนแห่งจันทบุรี, 2546, หน้า 96)

จากการอพยพเข้ามาในอศิตของกลุ่มเวียดนามคาทอลิกและเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน พบว่าถิ่นที่อยู่ของกลุ่มเวียดนามดังกล่าวยังคงดำรงแกนกลางของพื้นที่ในจังหวัดไว้ได้ คือ บ้านเรือนของกลุ่มเวียดนามคาทอลิกจะอยู่ในพื้นที่ถนนกระง่าง และถนนศรีจันทร์ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าถนนอัญมณี หรือในอดีตเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มคาทอลิกว่าบ้านล่าง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่รอบวัดโรมันคาทอลิกในตำบลจันทนิมิต ซึ่งพวกคาทอลิกเรียกว่าหลังวัดชุมชนส่วนบนล่างและหลังวัดนี้มีแม่น้ำจันทบุรีไหลผ่าน ดังนั้นชุมชนเวียดนามคาทอลิกจึงเชื่อมการคมนาคมด้วยเรือในอดีต หรือสะพานเดินข้ามในปัจจุบัน ลักษณะถิ่นที่อยู่ในปัจจุบันสามารถแสดงให้เห็นได้จากระยะทางจากบ้านถึงวัด กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามภูมิลำเนาเดิม กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ตั้งแต่เกิด กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการมีคนย้ายเข้ามาอาศัยในบ้านในรอบหนึ่งปี

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะทางจากบ้านถึงวัด (n = 295)
(ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 15-16)

ระยะทางจากบ้านถึงวัด	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1 กิโลเมตร	183	62.0
1-2 กิโลเมตร	91	30.8
3-4 กิโลเมตร	9	3.1
5 กิโลเมตรขึ้นไป	12	4.1
รวม	295	100.0

จากตารางที่ 3 พบว่า ครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 62.0) มีระยะทางจากบ้านถึงวัด ต่ำกว่า 1 กิโลเมตร รองลงมาคือ มีระยะทางจากบ้านถึงวัด 1-2 กิโลเมตร ร้อยละ 30.8 มีระยะทางจากบ้านถึงวัด 5 กิโลเมตรขึ้นไป ร้อยละ 4.1 และมีระยะทางจากบ้านถึงวัด 3-4 กิโลเมตร ร้อยละ 3.1 ตามลำดับ

กล่าวโดยสรุปแล้วจะพบว่าการตั้งถิ่นฐานของคาทอลิก ยังเกาะกลุ่มโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางห่างจากบ้านไม่เกิน 2 กิโลเมตร อยู่ถึงร้อยละ 92.8 ดังนั้นระยะทางจึงไม่เป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา งานอภิบาล และงานชุมชนอื่น ๆ

นอกจากนี้จากการสังเกตการณ์เมื่อทีมวิจัยลงไปสำรวจชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี จะพบว่า “พรมแดน” ของชุมชนยังมีอาณาเขตไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในอดีต คือ ทางตลาดนั้นจะมีเขตแดนไปสู่ที่โรงเรียนตั้งเองจันทบุรี ทางหลังวัดโรมันคาทอลิกก็จะไปสู่ที่โรงเรียนลาซาลจันทบุรี และอารามคาร์เมล ส่วนทางท่าเรือข้างวัดโรมันคาทอลิกก็จะไปสู่ที่วัดไผ่ล้อม

ตารางที่ 4 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามภูมิลำเนาเดิม (n = 295) (ชัยชนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 96)

ภูมิลำเนาเดิม	จำนวนครอบครัวย	ร้อยละ
สัตบุรุษวัดจันทบุรี	253	85.8
สัตบุรุษจากวัดอื่น ๆ ในสังฆมณฑล	26	8.8
สัตบุรุษจากสังฆมณฑลอื่น ๆ	16	5.4
รวม	295	100.0

จากตารางที่ 4 พบว่าครอบครัวยของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 85.8) มีภูมิลำเนาเดิมเป็นสัตบุรุษวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี รองลงมาคือ มีภูมิลำเนาเดิมเป็นสัตบุรุษจากวัดอื่น ๆ ร้อยละ 8.8 และมีภูมิลำเนาเดิมเป็นสัตบุรุษจากสังฆมณฑลอื่น ๆ ร้อยละ 5.4 ตามลำดับ

จากตัวเลขดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่าครอบครัวยคาทอลิกในปัจจุบันเกือบทั้งหมดเป็นคริสตังดั้งเดิมที่มีรากฐานมาจากประวัติศาสตร์การพัฒนาของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกมายาวนานถึง 300 ปี ดังนั้นการทำงานอภิบาลในปัจจุบันควรให้ความสำคัญกับการปลุกจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ เพื่อสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ($n = 295$)
(ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 17)

ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ตั้งแต่เกิด	215	72.9
ย้ายเข้ามา	80	27.1
รวม	295	100.0

จากตารางที่ 5 พบว่า ครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.9) อาศัยอยู่ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีตั้งแต่เกิด และมีครอบครัวย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีเพียงร้อยละ 27.1 เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลในตารางที่ 7 และ 8 จะพบว่าชุมชนฯ มีสัตบุรุษที่ครอบครัวมาจากวัดอื่น 42 ครอบครัว ในขณะที่มีครอบครัวที่ย้ายเข้ามาอยู่ถึง 80 ครอบครัว การที่ตัวเลขมีความแตกต่างกันเช่นนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ผู้ที่อพยพเข้ามาในอดีตหลายคนมักถือพุทธศาสนามาก่อน แต่มาเปลี่ยนนับถือคาทอลิกเมื่อเข้ามาอยู่ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีแล้ว

อย่างไรก็ดีข้อมูลในตารางที่ 5 ก็ยังยืนยันข้อมูลในตารางที่ 4 ถึงการมีรากฐานประวัติศาสตร์ของครอบครัวคาทอลิกจันทบุรีในปัจจุบัน

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิด ($n = 295$) (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 17)

ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิด	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ต่ำกว่า 50 ปี	38	12.9
50-99 ปี	106	35.9
100 ปีขึ้นไป	71	24.1
รวม	215	72.9

จากตารางที่ 6 เป็นการพิจารณาถึงรายละเอียดของครอบครัวคาทอลิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิด จะพบว่ามีครอบครัวที่ปู่ ย่า ตา ทวด อยู่ในชุมชนมากกว่า 100 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ

24.1 ของครอบครัวทั้งหมด แต่ถ้าวรวมครอบครัวที่อาศัยอยู่มากกว่า 50 ปีแล้ว จะพบว่ามีถึงร้อยละ 60 ของครอบครัวคาทอลิกทั้งหมด

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระยะเวลาที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน (n=295) (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 18)

ระยะเวลาที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ต่ำกว่า 25 ปี	37	12.5
25-49 ปี	35	11.9
50 ปีขึ้นไป	8	2.7
รวม	80	27.1

เมื่อพิจารณาถึงครอบครัวคาทอลิกที่อื่นที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี ตามตารางที่ 5 จะพบว่าครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสัมภาษณ์สัดส่วนมากที่สุด (ร้อยละ 12.5) ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลา ต่ำกว่า 25 ปี รองลงมาคือ ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลา 25-49 ปี ร้อยละ 11.9 และย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลา 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 2.7 ตามลำดับ

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามการมีคนย้ายเข้ามาอาศัยในบ้านในรอบหนึ่งปี (n = 295) (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550, หน้า 18)

การมีคนย้ายเข้ามาอาศัยในบ้านในรอบหนึ่งปี	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ไม่มี	291	98.6
มี	4	1.4
รวม	295	100.0

จากตารางที่ 8 เมื่อพิจารณาว่าในรอบ 1 ปี มีคนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีหรือไม่ ก็จะพบว่าการย้ายเข้านำน้อยมาก คือมีเพียงร้อยละ 1.4 จากครอบครัวคาทอลิกทั้งหมด

สถานการณ์ด้านประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีในชุมชนจึงไม่ค่อยมีพลวัตทางประชากรนัก เนื่องจากมีคนเกิดน้อย และมีคนตายน้อย และแทบจะไม่มีการย้ายเข้าย้ายออก สถานการณ์ดังกล่าวอาจจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงการยังคงรักษาความเป็นชุมชนของคนเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ดังจะเห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของครอบครัวคาทอลิกมิได้ขยายไปจากเดิมแต่อย่างใด คือเขตแดนของชุมชนยังคงอยู่ที่โรงเรียนตั้งเอ็ง โรงเรียนลาซาล วัดไผ่ล้อม และอารามคาร์แมล นอกจากนี้บ้านเรือนยังกระจุกอยู่รอบวัดโรมันคาทอลิก ส่วนใหญ่ไม่เกินรัศมี 2 กิโลเมตร และมีครอบครัวคาทอลิกตั้งรกรากในชุมชนเดิมมาตั้งแต่เกิดถึงร้อยละ 73 ของครอบครัวทั้งหมด โดยในจำนวนนี้อาศัยอยู่นานมากกว่า 50 ปี ถึงร้อยละ 60 อย่างไรก็ดี ชุมชนคาทอลิกก็ยังมีด้านที่พลวัตเคลื่อนไหวบางประการ คือ ครอบครัวส่วนใหญ่ มีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยวตามแบบสมัยใหม่ ในขณะที่ครอบครัวขยายกำลังถูกคัดกรอง นอกจากนี้โครงสร้างทางประชากรของชุมชนคาทอลิกก็ยังมีเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับสังคมภายนอก คือมีส่วนของผู้สูงอายุมากขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของเด็กลดลง

การปรับตัวลักษณะของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี

ถึงแม้ว่าจะมีการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี คือความเป็นคาทอลิก ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนาม และการมีชุมชนที่มีถิ่นฐานในพื้นที่เฉพาะเจาะจงในจังหวัดจันทบุรี แต่ก็มีพลวัตการปรับตัวลักษณะดังกล่าวในกระแสของประวัติศาสตร์ของชุมชนเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น

บาทหลวงบุญชู ระเบียบพิชัย เจ้าอาวาสวัดโรมันคาทอลิกได้เริ่มทำงานด้านศาสนสัมพันธ์โดยการนำคริสตชนไปทอดผ้าป่า ทำให้ลดความขัดแย้งระหว่างคาทอลิกกับพระพุทธศาสนาในจันทบุรี นอกจากนี้ฆราวาสก็มีบทบาทเกี่ยวกับงานของวัดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นกรรมการสภาวัดหรือสภาอภิบาล (สง่า นามทอง, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2550)

การที่คริสตชนสามารถแต่งงานกับคนต่างศาสนาได้โดยต่างคนต่างถือ ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากประเพณีแต่เดิมที่คนนับถือศาสนาอื่นต้องเปลี่ยนมานับถือคาทอลิก เมื่อต้องมาแต่งงานกับคาทอลิก การปรับประเพณีแต่งงานดังกล่าวมีผลต่ออัตลักษณ์ของคาทอลิกระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากรายงานประจำปีของมิชชันนารีฉบับหนึ่งว่า “คริสตังที่แต่งงานกับคนต่างศาสนา ไม่มีจิตสำนึกถึงศักดิ์ศรีอันสูงส่งของวงศ์ตระกูลเลย เขาสร้างความสัมพันธ์ที่เลวกว่าการผสมเหล็กกับเงิน จึงไม่มีผลดีเลย” (โรแบต์ โกสเต, 2549, หน้า 267-268)

สำหรับการใช้ภาษาเวียดนามในชุมชนนั้นจำกัดอยู่เฉพาะในพิธีกรรมทางศาสนา มิได้ใช้แพร่หลายในชีวิตประจำวัน การใช้ภาษาเวียดนามในพิธีกรรม ได้แก่ การสวดก่อนมิสซาวันอาทิตย์

งานศพ มหาพเคอตู และหลังวันฉลองใหญ่ เช่น วันคริสต์มาส หรือแม้กระทั่งงานศพ ในงานศพของคาทอลิกนั้นจะมีการสวดทั้งภาษาไทยและภาษาเวียดนาม โดยการสวดภาษาเวียดนามในงานศพจะสวดช่วงเวลา 10 โมง 11 โมง และ 4 โมงเย็น ส่วนการสวดภาษาไทยจะมีตอนคำรอบเดียว (สมคิด อานามวัฒน์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2552)

ส่วนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในปัจจุบันถึงแม้จะอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่เคยเป็นมาในอดีต แต่จะพบพลวัตการเปลี่ยนแปลงบางระดับ เช่น คนรุ่นใหม่ที่ครอบครัวลงทุนทางการศึกษาในกรุงเทพฯ มักจะตั้งถิ่นฐานครอบครัวนอกชุมชนเดิม หรือบางครอบครัวที่มีสมาชิกมากจนพื้นที่ไม่เพียงพอจะย้ายครอบครัวใหม่ไปอยู่บ้านจัดสรรนอกชุมชน เป็นต้น (สุรินทร์ กิตติรัตน์, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2551)

การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีเป็นผลมาจากกระบวนการสะสมเหตุที่เป็นมาในกระแสประวัติศาสตร์ โดยมีปัจจัยหลักที่สำคัญ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. การนิยามความเป็นพลเมืองไทยในกระบวนการสร้างรัฐชาติ

คาทอลิกในสังคมไทยก่อนการมีกระบวนการสร้างรัฐชาตินั้น ไม่จำเป็นต้องนิยามตัวเองให้เข้ากับรัฐในฐานะที่เป็นพลเมืองไทย เนื่องจากเงื่อนไขของราชอาณาจักรนิยมให้มีเมืองคนต่างด้าวต่างภาษาเป็นเมืองขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขต โดยไม่เน้นบูรณาการแห่งดินแดนและความจำเป็นของเอกภาพของประชากร (สมเกียรติ วันทะนะ, 2530, หน้า 79) นอกจากนี้ภายใต้พระราชอาณาจักรดังกล่าว การนิยามความเป็นไทยจะขึ้นอยู่กับการนับถือศาสนาพุทธเป็นสำคัญ การนิยามเช่นนี้ทำให้มองคาทอลิกในประเทศไทยว่าเป็นคนต่างชาติไปโดยปริยาย

หลังจากการเข้ามาของลัทธิล่าอาณานิคมในประเทศสยามสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 และประเทศสยามได้ปรับตัวโดยการสร้างรัฐชาติภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นจุดเริ่มต้น กระบวนการสร้างรัฐชาติเป็นเงื่อนไขให้คาทอลิกจำเป็นต้องนิยามความเป็นพลเมืองไทยอย่างไรก็ดีอุดมการณ์ของรัฐชาติไทยได้ตั้งอยู่บนความคิดหลัก 3 ประการ คือ ชาติ พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงมีผลให้การนิยามความเป็นพลเมืองไทยของคาทอลิกกลายเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและยืดเยื้อเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กระบวนการนิยามความเป็นพลเมืองไทยของคาทอลิกในแต่ละขั้นเกิดขึ้นจากการปรับตัวของคาทอลิกเมื่อมีการท้าทายจากเหตุการณ์หรือกระแสหรือวิกฤตความขัดแย้งที่มีผลต่อการต่อต้านคาทอลิก

ดังนั้นชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีจึงจำเป็นต้องมีการปรับอัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิก กล่าวคือในอดีตนั้นคาทอลิกของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรี มีภาพพจน์ว่าเป็นคนเวียดนามต่างชาติ และนับถือศาสนาฝรั่ง ภาพพจน์นี้ได้รับการดอกล้นมากขึ้นจากเหตุการณ์สำคัญ 2 เหตุการณ์ คือ กรณีพิพาท ร.ศ. 112 และสงครามอินโดจีน

เหตุการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้คนไทยรู้สึกว่าจะต้องเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสถึง 481,600 ตารางกิโลเมตร ซึ่งรวมถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้แก่ประเทศลาวเกือบทั้งหมดให้กับฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังต้องยอมให้ฝั่งขวาแม่น้ำโขงระยะ 25 กิโลเมตร เป็นเขตปลอดทหารและปลอดภยันั้ รวมถึงต้องเสียอธิปไตยในการปกครองจันทบุรี และต่อมาต้องเสียเสียมราฐ พระตะบอง และศรีโสภณ โดยปริยายให้แก่ฝรั่งเศส (เสรี พงศ์พิส, 2527, หน้า 169)

และจากเหตุการณ์ ร.ศ.112 ทำให้ชาวสยามถือว่าฝรั่งเศสเป็นศัตรู ดังนั้นคริสต์ศาสนาซึ่งเป็นศาสนาของฝรั่งเศสก็เป็นศาสนาของศัตรูด้วย หมายความว่าตลอดช่วงสมัยของพระสังฆราชเวย์ ประมุขมิสซังสยามต้องประสบกับการกดดันทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา และต้องทำงานกับประชาชนที่มองมิชชันนารีด้วยสายตาแห่งความเป็นศัตรู เหตุการณ์ในช่วงนี้สามารถสะท้อนออกมาจากคำพูดของพระสังฆราชเวย์ที่ได้เล่าเอาไว้ว่า (สถาปนาประชาบาลหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 24-25)

“เนื่องจากพระสงฆ์มิชชันนารีส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศส คนต่างศาสนาไม่แยกว่าอย่างไรเป็นฝรั่งเศส อย่างไรเป็นคริสตัง ดังนั้นพวกคริสตังของเราก็ถูกเขาถือเป็นศัตรู ได้ยินเขาร้อง “ฆ่าให้ตาย” ทั่วทุกแห่งหน และน่ากลัวเปลวไฟเล็ก ๆ จะก่อให้เกิดอัคคีภัยร้ายแรง แต่จะเป็นการผิดต่อหน้าที่ของข้าพเจ้า ถ้าข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงความอารีอารอบของรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แสดงต่อเรา และพวกคริสตังของเราในเวลาคับขันขณะนั้น ๆ หนึ่งฯ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้นำพระบรมราชโองการต่างประเทศได้ให้กำนันแก่ข้าพเจ้าตั้งแต่แรกว่าท่านจะทำทุกอย่างเพื่อขัดขวางมิให้พวกคริสตังของเราถูกคนต่างศาสนารังแก และท่านก็ได้ถือตามคำพูดของท่าน หนึ่งคนสมาคมชั้นสูงในกรุงเทพฯ ก็เข้าใจดีแต่นานมาแล้วว่า พระสังฆราชและพระสงฆ์มิชชันนารีคาทอลิกไม่เล่นการเมือง และถ้าบุคคลบางคนยังเชื่อเช่นนั้นอยู่ จะถือว่าความผิดเห็นส่วนตัวของเขามีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่าหาได้ไม่”

ความรู้สึกว่าคาทอลิกเป็นศัตรูของชาตินิยมชาตินิยมรุนแรงขึ้นเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา โดยญี่ปุ่นซึ่งยึดแมนจูเรียได้ กำลังดำเนินนโยบาย ขยายอิทธิพลในทวีปเอเชียโดยใช้คำขวัญว่า “เอเชียสำหรับชาวเอเชีย” เพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมของชาวตะวันตกในทวีปเอเชีย นโยบายนี้นับได้ว่าสอดคล้องกับลัทธิชาตินิยมซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2483 ญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทย ประเทศไทยโดยการนำของรัฐบาลจอมพล ป. ยอมเข้าร่วม “วงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา” (The Greater East Asia Co-prosperity Sphere) และประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ จนประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาวะสงครามเป็นเวลานานถึง 4 ปี (เพ็ญศรี คุ้ม, 2527, หน้า 129; กระบวนกลาโหม, 2540)

ในช่วงดังกล่าวนี้อุดมการณ์ชาตินิยมก็ได้นำประเทศไทยไปสู่ความขัดแย้งกับฝรั่งเศสที่มีปัญหากับไทยมาตั้งแต่ ร.ศ.112 ก็คือกรณีพิพาทอินโดจีนในปี พ.ศ. 2483 – 2484 กรณีพิพาทนี้ทำให้ชาวไทยมองคูมิซันนารีฝรั่งเศสและคริสต์ศาสนาเป็นศัตรูมากขึ้น และกลัวว่าจะเป็นไส้ศึกให้กับฝรั่งเศสที่เป็นคู่สงคราม เนื่องจากศาสนาคริสต์ถูกถือว่าเป็นศาสนาของชาวฝรั่งเศส ดังนั้นผู้ที่ถือศาสนาคริสต์จึงถูกมองว่าเป็นศัตรูในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การเกิดกรณีพิพาทอินโดจีนในปี ค.ศ. 2482 รัฐบาลไทยประกาศตัวเป็นกลาง และห่วงเกรงว่าปัญหาเส้นเขตแดนระหว่างไทยและอังกฤษ (ซึ่งปกครองพม่าอยู่ในขณะนั้น) และระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (ซึ่งปกครองอินโดจีนอยู่ในขณะนั้น) อาจจะกระทบกระเทือนความสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงขอปรับปรุงเส้นเขตแดนกับอังกฤษและฝรั่งเศส การดำเนินการนี้เป็นผลสำเร็จกับอังกฤษแต่ล้มเหลวกับฝรั่งเศส กระแสแห่งชาตินิยมทวีมากขึ้น มีการเรียกร้องดินแดนคืนจากประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 บรรดานิสิตนักศึกษา และนักเรียนเตรียมอุดมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนจากประเทศฝรั่งเศส และได้รับการต้อนรับอย่างดีจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดการสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ตามชายแดนอินโดจีนและตามน่านน้ำบริเวณเกาะช้าง (สุรัช ชุ่มศรีพันธุ์, 2543 ก. หน้า 34)

ความรู้สึกชาตินิยมของคนไทย เวลานั้นรุนแรงมาก และไม่แยกแยะระหว่างฝรั่งเศสและศาสนาคริสต์ ดังนั้นคนไทยย่อมหมายถึงผู้ที่ถือศาสนาพุทธเท่านั้น กระแสชาตินิยมจึงนำมาสู่การจัดตั้งคณะเลือดไทยเพื่อกำหนดนโยบายศาสนาศาสนาคริสต์โดยตรง

ภาพพจน์ของการเป็นเวียดนามต่างชาติและนับถือศาสนาฝรั่งของคาทอลิกจันทบุรีสะท้อนออกมาเป็นความขัดแย้งอย่างชัดเจนในกรณีที่ฝรั่งเศสเข้ายึดจันทบุรีใน ร.ศ. 112 จากการที่บาทหลวงที่เจ้าอาวาสวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีส่วนใหญ่เป็นคนฝรั่งเศส ทำให้คาทอลิกจันทบุรีถูกมองว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสโดยปริยาย เมื่อเกิดคดีที่คนไทยกล่าวหาว่าคนในบังคับของฝรั่งเศสกระทำความผิด คนในบังคับฝรั่งเศสย่อมทำการขัดขวางอำนาจบ้านเมืองและศาล โดยไม่ยอมมาให้เจ้าพนักงานทางฝ่ายบ้านเมืองได้สวนชำระบ้าง โดยอ้างตนว่าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส มีการขู่เจ้าพนักงานฝ่ายบ้านเมืองเหล่านี้ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการกล่าวหาชาวเวียดนามในจันทบุรีว่ากระทำความผิด ซึ่งไม่แน่ชัดว่าเป็นทหารเวียดนามในบังคับฝรั่งเศส หรือเป็นคาทอลิกเวียดนามอพยพที่ตั้งถิ่นฐานในจันทบุรีมาแล้วช้านาน ทางฝ่ายไทยจับกุมเพื่อพิจารณาโทษ ฝรั่งเศสถึงกับใช้วิธีการรุนแรงส่งทหารฝรั่งเศสมาแย่งชิงตัวจากความควบคุมของไทยนำไปยังค่ายฝรั่งเศสทันที โดยที่ทางฝ่ายไทยไม่สามารถบังคับว่ากล่าวพวกเวียดนามเหล่านี้ได้เลย (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 219; ผุสดี จันทวิมล, 2541, หน้า 227)

คดีที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับของฝรั่งเศสดังกล่าว เกือบจะทุกเรื่องต้องมีการพินิจและได้ตอบกับกองทหารฝรั่งเศสอยู่เสมอ บางเรื่องกองทหารฝรั่งเศสก็ไม่ยอมให้ฝ่ายตรงข้ามเข้ามาชำระความก็เป็นเหตุให้ต้องมีรายงานบอกกล่าวเจ้ากระทรวงให้ว่ากล่าวกับกระทรวงการต่างประเทศและสถานทูตที่ปักกิ่งในกรุงสยามอยู่โดยตลอด กว่าจะตกลงกันสำเร็จเค็ดขาดไปเรื่องหนึ่งต้องกินเวลาช้านาน ทั้งนี้จึงเป็นเหตุให้การเมืองในยุคนั้นย่อมมีอุปสรรคขัดขวางอยู่ตลอด จึงเป็นภาระที่หนักใจสำหรับทางบ้านเมืองในสมัยนั้นมาก (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 219; หลวงสาครเกษม, 2539)

ในกระบวนการสร้างรัฐชาติดังกล่าว ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกชั้นทหุรี รวมถึงกลุ่มคาทอลิกทั่วไปในสังคมไทยได้พยายามปรับตัวของคาทอลิก โดยการนิยามความเป็นไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ ดังนี้

1.1 การเป็นพสกนิกรที่จงรักภักดีต่อราชสำนักไทย ความภักดีทางการเมืองของคาทอลิกที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มต้นจากการเป็นข้าราชการบริพาร ผู้นำคาทอลิกได้พัฒนาความเป็นข้าราชการบริพารจากการเข้ารับราชการในพระราชวังและกองทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าตากสิน ฯ เนื่องจากพระองค์ทรงมีความไว้วางใจพวกคาทอลิกมาก แต่การเป็นข้าราชการดังกล่าวก็ต้องประสบกับปัญหาความจงรักภักดี เมื่อคาทอลิกไม่ยอมเข้าร่วมพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เพราะคาทอลิกมองว่าเป็นเรื่องนอกรีต ในขณะที่ราชสำนักมองว่าเป็นการแสดงออกถึงความไม่จงรักภักดี ต่อมาในสมัยพระพุทธรูปยุดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ทรงยกเลิกการเข้าร่วมพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของคาทอลิก เพราะต้องการให้มีชนนารีเป็นตัวแทนในการสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส เพื่อหวังผลประโยชน์ทางการค้าระหว่างประเทศ ดังนั้นการเข้ารับราชการของคาทอลิกแสดงออกถึงความจงรักภักดีอย่างเห็นได้ชัด ดังคำกล่าวของบาทหลวงลาโน อุปสังฆราชในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เขียนไว้ว่า “คริสตังของเราได้ชื่อว่ามี ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินมาก เขาได้เป็นทหารรักษาพระองค์ด้วย” (สุรัช ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 148)

อย่างไรก็ดีในสมัยรัชกาลที่ 1 ความจงรักภักดีของคาทอลิกที่มีต่อราชสำนักก็ยังไม่ขยายตัวกว้างขวางไปทั้งชุมชนคาทอลิก เนื่องจากคาทอลิกมีท่าทีต่อความภักดีทางการเมืองแตกต่างกันระหว่างกลุ่มนิยมโปรตุเกสกับกลุ่มนิยมฝรั่งเศส กลุ่มคาทอลิกที่นิยมโปรตุเกสภายใต้ระบบปาโตรนาโดมักถือว่าตนเองเป็นพสกนิกรของกษัตริย์โปรตุเกส ดังนั้นใช้เฉพาะภาษาโปรตุเกสในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่วนคาทอลิกนิยมฝรั่งเศสภายใต้การบริหารงานของสมณกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อต้องการแสดงให้เห็นว่าตนเองเป็นพสกนิกรของราชสำนักไทย ดังนั้นมิชชันนารีจึงมักเทศน์สอนคำสอนและสวดเป็นภาษาไทย ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคาทอลิกทั้งสองได้มายุติและ

ปรองดองเป็นหนึ่งเดียวกันได้ เมื่ออิทธิพลของโปรตุเกสลดลง และฝรั่งเศสได้กลายเป็นมหาอำนาจใหม่ในระบบล่าอาณานิคม (สุรัช ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 148)

ในกรณีของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทูรีนั้นได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีอย่างเห็นได้ชัด จากการเสด็จประพาสจันทูรีของรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2450 ได้ระบุไว้ ดังนี้ (อรรพรม ใจกล้า, 2530, หน้า 241)

“ข้าราชการ ราษฎรทุกชาติ ทุกภาษา ตลอดจนพระสงฆ์ได้ตั้งใจร่วมกันสนองพระเดชพระคุณ จัดรับเสด็จโดยความเต็มใจพร้อมเพรียงกัน เป็นต้นว่าจัดขบวน ปักธง แหวน โคมตามถนนใน ตลาดจันทูรีอย่างวิจิตรงดงามหลายขบวน ตามลำคลองตั้งแต่ปากคลองลัดขึ้น ไปจะมีขบวนขนาดใหญ่ ข้ามคลอง 1 แห่ง นอกจากนั้นราษฎรได้ปักธงตามร้องน้ำตามเสด็จตลอดลำคลอง บรรดาเรือของราษฎรที่ไปรับเสด็จก็ตกแต่งด้วยธงและใบไม้ดอกไม้ บ้านเรือนราษฎรที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบริเวณ ตลาดจันทูรีก็ประดับดอกไม้ใบไม้ บ้านเรือนราษฎรที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบริเวณตลาดจันทูรีก็ประดับดอกไม้ใบไม้ บุด้วยผ้าขาวแดงตั้งเครื่องสักการบูชาทั่วไป ที่หน้าวัดโรมันคาทอลิก ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำ ทางเสด็จก็มีบาทหลวงฝรั่งเศสส่านักเรียนมาตั้งแถวรับเสด็จอยู่ที่สะพานท่งน้ำ สถานไวซังสุลได้ตกแต่งสถานที่รับเสด็จด้วยความประณีต”

“ตอนเสด็จประพาสเมืองจันทูรีโดยทางเรือ ที่จันทูรีตามริมน้ำมีบ้านคนญวน ประมาณร้อยหลังคาเรือน นายแสงเอาทองก้อนหนึ่งบอกว่า เป็นทองที่ได้จากที่นี่กับพลอยโกเมน สองเม็ด เม็ดหนึ่งใหญ่ทีเดียว ส่วนอีกเม็ดหนึ่งมีขนาดย่อมเป็นของหายาก และพลอยสีตะแบกเม็ดใหญ่เม็ดหนึ่ง ซึ่งเป็นเม็ด โต ๆ ทั้งนั้น และยายญวนแก่คนหนึ่งเอาบุษกับดอกขี้เฒอดอกหนึ่งใส่พาน ทูลท้าวไว้คอยให้เรากลางทาง พระปลัดเอามา กับแหวนพลอยแดงทับทิมนางใหญ่ยอดหนึ่ง” (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 31)

จากเหตุการณ์ที่สยามประเทศเกิดข้อพิพาทกับเวียดนามเรื่องการครอบครองกัมพูชาใน พ.ศ. 2384 เวียดนามต้องการผนวกเอาดินแดนของกัมพูชาอย่างเป็นทางการ ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน สยามประกาศสงครามกับเวียดนาม พระเจ้าแผ่นดินทรงเกณฑ์เรือทุกลำมาขนส่งกองทหาร บาทหลวงรังแฟงซึ่งมาเข้าเฝ้าเป็นประจำปีอยู่ที่มิสซังต้องขอให้ส่งเรือจากจันทูรีมารับท่านกลับวัด ชาวคาทอลิกเวียดนามที่จันทูรีได้มาช่วยส่งจดหมายและคอยรับใช้ข้าราชการที่ไปทำสงครามกับเวียดนาม อันเป็นการแสดงออกถึงความเป็นไทยอย่างแท้จริง (โรเบิร์ต โกสเด, 2549, หน้า 349)

1.2 การเกิดในดินแดนไทยและใช้ภาษาไทย คาทอลิกในประเทศไทยโดยพื้นฐานแล้ว เป็นคนต่างชาติที่อพยพหนีภัยหรือย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ไม่ว่าจะเป็นคนโปรตุเกส คนเวียดนาม หรือคนจีน แต่ส่วนใหญ่แล้วล้วนอพยพมาในช่วงที่เป็นสยามเก่า ดังนั้นจึงมีลูกหลานที่เกิดในประเทศไทย และใช้ภาษาไทยโดยการสื่อสารหรือการเข้ารับการศึกษาของทางราชการ ชาวคาทอลิกจึงรู้ลึก

ว่าตัวเองเป็นคนไทยมาแต่กำเนิด ดังจะเห็นได้จากสำนึกของการรักแผ่นดินถิ่นกำเนิดในคนเวียดนามอพยพหนีภัยที่จันทบุรีให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

“ไม่เคยคิดจะกลับไปอยู่เวียดนาม” (วิจิต ประดิษฐ์ศิลป์, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2550)

อย่างไรก็ดีคาทอลิกที่เกิดในประเทศไทยโดยมีรุ่นพ่อแม่อพยพมาจากเวียดนาม ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และทั้งคู่มาดำรงงานในประเทศไทย ก็ไม่เป็นเงื่อนไขเพียงพอที่จะทำให้รัฐไทยยอมรับความเป็นไทยได้ ดังนั้นบุคคลที่ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรไทย แต่ก็ไม่ได้รับสัญชาติไทย จึงเกิดปัญหาว่า “เกิดในไทย ทำไมไม่ได้เป็นคนไทย” ทั้ง ๆ ที่กรรมนี้พูดภาษาไทยได้ แต่ก็ไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนของไทย ความพยายามที่เป็นคนไทยของคาทอลิกที่เกิดในไทย ซึ่งเพิ่งได้รับการยอมรับในทศวรรษ 2530 เมื่อกระทรวงมหาดไทยมีนโยบายให้สัญชาติไทยแก่คนที่เกิดในประเทศไทย

1.3 การจดทะเบียนสัญชาติของคาทอลิกไทย ตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 ในมาตราที่ 3 ได้กำหนดไว้ว่าบุคคลที่ได้บัญญัติสัญชาติออกใช้ใน พ.ศ. 2456 มาตรา 3 กำหนดว่าบุคคลที่ได้บัญญัติว่าเป็นคนไทย คือ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2530, หน้า 78)

บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย แม้เกิดในพระราชอาณาจักรสยามก็ดี เกิดนอกพระราชอาณาจักรก็ดี

บุคคลผู้ได้เกิดแต่มารดาเป็นคนไทย แต่ฝ่ายบิดาไม่ปรากฏ

บุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม

หญิงต่างชาติผู้ใดทำการสมรสกับคนไทยตามกฎหมายประเพณี

คนต่างประเทศผู้ได้แปลงชาติมาถือเอาสัญชาติไทยตามพระราชบัญญัติ

หลังจากที่ได้มีการออกพระราชบัญญัติสัญชาติสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว จะพบว่าในข้อ 3 บุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยามคาทอลิก ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีซึ่งอยู่มาเป็นเวลากว่า 200 ปี ก็จะกลายเป็นคนไทยทันที แต่สิ่งที่มีการกำหนดความเป็นไทยสำหรับคาทอลิกจันทบุรีในช่วงนี้ ได้แก่ มีการใช้นามสกุลของคาทอลิกจันทบุรี เช่น อานามวัฒน์ อานามพงศ์ อานามนารถ อานามพร คำว่าอานาม มาจากคำว่า “อันนัม” ในภาษาเวียดนาม อันหมายถึงสันติ นัมหมายถึงได้ (ของจีน) (เฉลิม กิจมงคล, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2551)

โดยทั่วไปยกเว้นมิชชันนารีได้จดทะเบียนเป็นสัญชาติไทยอย่างเป็นทางการ ดังจะเห็นได้จากกรณีของบาทหลวงพื้นเมือง บาทหลวงพื้นเมืองที่ทำงานในประเทศไทยแต่เดิมนั้น ไม่ถูกมองว่าเป็นคนไทย เช่น พระสังฆราชคาร์โนลต์ในสมัยพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งดำรงตำแหน่งถึง 25 ปี ตลอดเวลาดังกล่าวท่านได้ทำพิธีบวชพระสงฆ์ 8 องค์ แต่ทั้งหมดล้วนไม่ใช่คนไทย เนื่องจากมักมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นชาวฝรั่งเศส ชาวเวียดนามหรือชาวจีน แต่ในยุคการสร้างรัฐชาติกลับพบว่า

พระสงฆ์พื้นเมืองที่เกิดเมืองไทยในสมัยนี้จะถือสัญชาติไทยกันโดยทั่วไป การถือสัญชาติไทยของคาทอลิกมีผลให้เกิดการยอมรับคาทอลิกในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสในสงครามอินโดจีน บาทหลวงพื้นเมืองสององค์ถึงแม้จะถูกทางรัฐเข้าใจผิดในช่วงแรก แต่ก็ได้รับการยอมรับเมื่อรู้ว่าเป็นสัญชาติไทย ดังข้อความที่ว่า (สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 85-87)

“เมื่อมาถึงปราจีนโดยรถไฟ บาทหลวงสงวนถูกตำรวจจับและถูกนำไปที่สถานีตำรวจ เขาได้สอบสวน หลังจากนั้นได้ปล่อยตัวไป บาทหลวงได้พักอยู่ที่วัด วันรุ่งขึ้นตำรวจมาหา บาทหลวงนำตัวไปที่สถานีตำรวจแห่งใหม่ เขาได้ถามบาทหลวงถึงวัตถุประสงค์ที่มาปราจีน ต่อจากนั้นก็กักตัวบาทหลวงไว้ในห้องพักผู้ต้องหาที่สถานีตำรวจ เพราะว่าหนังสือทำวัด (Le Brviaire) ของบาทหลวงเป็นหนังสือที่น่าสงสัย เขาไม่เข้าใจว่าเป็นหนังสืออะไร บาทหลวงถูกกักตัว 3 วัน...ไม่กี่วันต่อมาบาทหลวงมีแซล สัมจิน พระสงฆ์พื้นเมืองถือสัญชาติไทย บาทหลวงเดินทางจากวัดโคกวัดมาที่วัดปราจีน เดินทางเป็นเวลา 4-5 ชั่วโมง เมื่อบาทหลวงมาถึงปราจีน ท่านก็ถูกตำรวจจับ เพราะว่าบาทหลวงถอดเสื้อหล่อในระหว่างทำงาน และสวมเสื้อหล่อเมื่อมาถึงปราจีนหลังจากกักขังบาทหลวงไว้ 2 วัน เขาก็ปล่อยบาทหลวงไปประจำที่วัดกับบาทหลวงสงวน แต่บาทหลวงทั้งสองถูกห้ามมิให้ออกจากที่พัก”

อย่างไรก็ดี การจดทะเบียนสัญชาติของคาทอลิกก็ยังไม่เป็นหลักประกันในการนิยามความเป็นไทยให้เป็นที่ยอมรับของพระพุทธศาสนาในช่วงวิกฤตของสังคมและการเมือง ดังจะเห็นได้จากกรณีบาทหลวง 2 องค์ ดังกล่าว ในสังฆมณฑลจันทบุรี คือบาทหลวงสงวน บาทหลวงมีแซล สัมจิน เมื่อเกิดมีการทิ้งระเบิดของฝรั่งเศสที่ถูกทางรัฐจับกุมในที่สุด คือ (สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, 2543, หน้า 86-87; สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 87)

“ในขณะนั้นเครื่องบินฝรั่งเศสมาทิ้งระเบิดที่ค่ายคงพระราม ใกล้กับปราจีน วันรุ่งขึ้น บาทหลวงทั้งสองถูกฟ้องในข้อหาได้ทำการขายไฟนำเครื่องบินทิ้งระเบิด และถูกขังคุกในข้อหาเป็นแนวที่ 5 บาทหลวงสงวนและบาทหลวงมีแซล สัมจินถูกขังคุกเพื่อป้องกันการหลบหนีเป็นเวลา 2 เดือนครึ่งในเวลานั้นพวกคนร้ายได้ปล้นวัดโคกวัด”

ต่อมาเมื่อเกิดกรณีพิพาทอีกครั้งหนึ่งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสงครามอินโดจีน กลุ่มคาทอลิกแม้จะเกิดในเมืองไทยมาหลายชั่วอายุคน ปฏิบัติตามกฎหมายและมีสัญชาติไทยก็ยังคงถูกเบียดเบียนศาสนาโดยกลุ่มชาตินิยมชาวพุทธที่เรียกชื่อว่าการกลุ่มเลือดไทยในรูปแบบต่าง ๆ เล็กน้อยไปจนกระทั่งถึงการสูญเสียชีวิต กลุ่มเลือดไทยมีแนวคิดหลักในการเคลื่อนไหวว่าประชาชนชาวไทยมีเพียงศาสนาเดียวคือศาสนาพุทธ ดังนั้น “ผู้นับถือศาสนาคาทอลิกไม่ใช่คนไทย” (สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 54)

ดังนั้นคณะเลียดไทยจึงมุ่งให้ผู้นับถือคาทอลิกหันกลับมานับถือพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้ชื่อว่า “เป็นคนไทย 100%” การเคลื่อนไหวของกลุ่มเลียดไทยไม่บรรลุผลสำเร็จเนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487 แต่ประสบการณ์การถูกเบียดเบียนดังกล่าวทำให้คาทอลิกต้องนำประเด็นนี้มาพิจารณาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คำตอบเกิดขึ้นเมื่อเกิดการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2505-2508 ซึ่งเปิดทางไปสู่การนิยามความเป็นคาทอลิกไทยใหม่ภายใต้แนวคิดของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 (สุรัช ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 27)

2. การปฏิรูปคำสอนคาทอลิกตามการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2

บริบทภายในและภายนอกพระศาสนจักรที่มีผลต่อการจัดประชุมสภาสังคายนาวาติกันที่ 2 สามารถแบ่งออกเป็น 3 เรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

2.1 การจัดระเบียบโลกใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการเปลี่ยนสถานะของรัฐวาติกันจากเดิมที่เป็นส่วนหนึ่งของประเทศอิตาลีมาเป็นรัฐอิสระทางศาสนา ในปี พ.ศ. 2472 ฝ่ายพระศาสนจักรและฝ่ายรัฐบาลอิตาลีได้ทำการตกลงใหม่โดยสนธิสัญญาลาเตราน โดยรัฐวาติกันจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศ แต่จะเกี่ยวข้องในส่วนของการศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเท่านั้น (เสรี พงศ์พิศ, 2531, หน้า 89; ชินวัตร สุวดีพุทธิกุล, สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2551)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2488-2492 ประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะที่เป็นประเทศมหาอำนาจใหม่ได้ก้าวเข้ามาในฐานะของจักรวรรดินิยม โดยเข้าไปมีบทบาทในการสร้างระเบียบการแบ่งงานระหว่างแบบใหม่ เช่น การจัดตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศในปี พ.ศ. 2488 และจัดตั้งธนาคารโลกในปี พ.ศ. 2489 รวมถึงการใช้เงินดอลลาร์สหรัฐเป็นเงินตราหลักหรือการสร้างระเบียบการค้าระหว่างประเทศไทย โดยการเสนอให้จัดทำข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariff and Trade = GATT) ในปี พ.ศ. 2491 เป็นต้น

การก้าวเข้ามาเป็นผู้นำโลกเสรี การขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตเข้ายึดครองประเทศในยุโรปตะวันตกกำลังอยู่ในสภาวะที่อ่อนแอ ทำให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาต้องปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศ สหรัฐอเมริกาได้สร้างความสัมพันธ์กับสำนักวาติกันโดยจัดตั้งองค์กรทุนซื้อองค์กรคาทอลิกเพื่อการสงเคราะห์ (CRS) เพื่อฟื้นฟูประเทศที่ประสบกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2533, หน้า 169-170; บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 14, 25)

หลังจากที่ได้มีการฟื้นฟูประเทศในแถบประเทศยุโรปมาเป็นเวลาประมาณ 4 ปี ในช่วง พ.ศ. 2493-2502 ประเทศเหล่านั้นก็ได้มีการฟื้นตัวขึ้น แต่เมื่อรัสเซียส่งดาวเทียมดวงแรกขึ้นในอวกาศเพื่อแข่งขันกับการที่สหรัฐอเมริกาสามารถผลิตระเบิดปรมาณู จึงได้เริ่มการแข่งขันการสะสมอาวุธนิวเคลียร์ ซึ่งรู้จักกันในนามว่า “สงครามเย็น” ในสถานการณ์เช่นนี้ การสังคายนา

วาทีก้นครั้งที่ 2 ของพระศาสนจักรคาทอลิกจึงเป็นการปฏิรูปคำสอน โดยมุ่งเสนอเป็นทางเลือกที่สามารถระหว่างอุดมการณ์เสรีนิยมของค่ายทุนนิยมที่นำโดยสหรัฐอเมริกากับอุดมการณ์สังคมนิยมของค่ายคอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียต (เสรี พงศ์พิศ, 2531, หน้า 92; เบอ์นาร์ด์ กิมแมงด์, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550)

2.2 การเป็นเอกราชของประเทศโลกที่สาม

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศมหาอำนาจได้เข้ามาจัดระเบียบโลกใหม่โดยการสถาปนาแบบอาณานิคมเดิม ดังนั้นจึงมีผลให้ประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ลาตินอเมริกา และแอฟริกา มีการฟื้นฟูศาสนาที่เคยถูกรองรับไว้ เช่น ศาสนาฮินดู พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอิสลาม เป็นต้น (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 14, 21)

ในอดีตช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 พระศาสนจักรคาทอลิกกับนักล่าอาณานิคมมักมีการประสานผลประโยชน์ร่วมกันคือพระศาสนจักรต้องการสมาชิกของพระศาสนจักรเพิ่มขึ้น ประกอบกับศาสนาคริสต์นั้นเป็นความเชื่อแบบเอกเทวนิยม ดังคำกล่าวของนักบุญซีปรีอาโนในต้นยุคกลางว่า “นอกพระศาสนจักรไม่มีความรอด” ส่วนนักล่าอาณานิคมชาวยุโรปก็ได้ประโยชน์จากการใช้ศาสนาคริสต์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาดินแดนและทรัพยากรของประเทศซีกโลกอื่น (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 5-9; โรเบิร์ต กอสเต, 2547, หน้า 338; ชุศักดิ์ สิริสุทธิ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2550)

แต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเมื่อประเทศในโลกลที่สามได้รับเอกราชจากเจ้าอาณานิคม พระศาสนจักรในประเทศดังกล่าวจึงถูกเรียกร้องให้แสดงจุดยืนว่ามีความสัมพันธ์กับเจ้าอาณานิคมอย่างไร ผลกระทบของการเป็นเอกราชในประเทศโลกที่สามนำมาสู่การตอบสนองของพระศาสนจักรท้องถิ่นในแต่ละประเทศและวาทีก้นแตกต่างกันไป ท่าทีที่แตกต่างกันของพระสันตะปาปาและพระสังฆราชต่าง ๆ ได้นำมาสู่ความพยายามที่จะกำหนดจุดยืนที่ชัดเจนต่อการเป็นเอกราชของประเทศโลกที่สาม อันเป็นแรงจูงใจที่นำไปสู่การประชุมสภาสังคายนาวาทีก้นที่ 2 ต่อไป

2.3 ความขัดแย้งภายในพระศาสนจักร

ความขัดแย้งในพระศาสนจักรเป็นผลผลิตจากการต่อสู้ในประวัติศาสตร์ของศาสนา ในวัฒนธรรมกรีก-โรมัน ปมปัญหาที่ดำรงอยู่เป็นเวลาหลายศตวรรษมวดได้ว่าเป็นเรื่องวิวาทะเกี่ยวกับภาวะทันสมัย (Debate on Modernity) กล่าวคือพระศาสนจักรจะต้องถกเถียงถึงบทบาทของตนเองต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรม การครอบงำของวิทยาศาสตร์ การขยายตัวของระบบเสรีทุนนิยม และการเกิดขึ้นมาของสังคมนิยมแบบมาร์กซ์ลัทธิ เนื่องจากสภาวะทันสมัยที่เกิดขึ้นในยุโรปดังกล่าวได้ทำให้บทบาทของพระศาสนจักรลดลงอย่างเห็นได้ชัด (บิล ฮีบส์, 2547, หน้า 143, 179; นิพนธ์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2550)

ปมปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นมีผลสะสมภายในพระศาสนจักรเมื่อประจวบเหมาะกับการจัดการของการจัดระเบียบโลกใหม่ รวมถึงการประกาศเอกราชของประเทศโลกที่สามได้นำไปสู่ความจำเป็นต้องเปิดการประชุมสภาสังคายนาวาติกันที่ 2 ดังแสดงให้เห็นได้จากคำพูดของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ว่า “ถึงเวลาแล้วที่จะทำให้พระศาสนจักรทันยุคสมัยในทุกเรื่องที่เป็น” (นิพจน์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2550; บิล ฮีบส์, 2547, หน้า 22-23)

การเปิดการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มีขึ้นในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2505 และเสร็จสิ้นลงในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2508 โดยมีผู้เข้าร่วมการประชุมสภาสังคายนาวาติกันที่ 2 ถึง 2,500 คน กล่าวโดยภาพรวมแล้วเนื้อหาของการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ปรากฏออกมาเป็นเอกสารต่าง ๆ ดังนี้ (บิล ฮีบส์, 2547, หน้า 27)

1. ธรรมนูญ 4 ฉบับ ธรรมนูญในที่นี้หมายถึงคำสอนที่เป็นแก่นของศาสนาและมีความสำคัญต่อพระศาสนจักรโดยรวม ได้แก่
 - 1.1 ธรรมนูญเรื่องพระศาสนจักร (Lumen Gentium)
 - 1.2 ธรรมนูญเรื่องการเผยแผ่ของพระเจ้า (Dei Verbum)
 - 1.3 ธรรมนูญเรื่องพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (Sacrosanctum Concilium)
 - 1.4 ธรรมนูญเรื่องพระศาสนจักรในโลกปัจจุบัน (Gaudium et Spes)
2. กฤษฎีกา 9 ฉบับ กฤษฎีกาของคริสต์ศาสนาระบุไว้ในกรณีที่กำลังถึงข้อคำสอนที่มีความสำคัญ แต่เป็นสิ่งที่ยังต้องศึกษาเพิ่มเติม
 - 2.1 กฤษฎีกาเรื่องสื่อมวลชน (Inter Mirifica)
 - 2.2 กฤษฎีกาเรื่องคริสตศาสนสัมพันธ์ (Unitatis Redintegratio)
 - 2.3 กฤษฎีกาเรื่องบรรดาคริสตจักรคาทอลิกตะวันออก (Orientalium)
 - 2.4 กฤษฎีกาเรื่องอำนาจหน้าที่ของพระสังฆราชในการอภิบาลสัตบุรุษในพระศาสนจักร (Christus Dominus)
 - 2.5 กฤษฎีกาเรื่องการอบรมพระสงฆ์ (Optatum Totius)
 - 2.6 กฤษฎีกาเรื่องการปรับปรุงและฟื้นฟูชีวิตนักบวช (Perfectae Caritatis)
 - 2.7 กฤษฎีกาเรื่องการแพร่ธรรมของฆราวาส (Apostolicam Actuositatem)
 - 2.8 กฤษฎีกาเรื่องงานปฏิบัติและชีวิตของพระสงฆ์ (Presbyterorum Ordinis)
 - 2.9 กฤษฎีกาเรื่องงานธรรมทูตของพระศาสนจักร (Ad Gentes)
3. คำแถลง 3 ฉบับ คำแถลงเป็นการกล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งบางทีอาจมีความขัดแย้ง และต้องพัฒนาต่อไปให้เป็นข้อความเชื่อ (Dogma) ได้แก่
 - 3.1 คำแถลงเรื่องการอบรมตามหลักพระคริสต์ธรรม (Gravissimum Educationis)

3.2 คำแถลงเรื่องความสัมพันธ์ของพระศาสนจักรกับบรรดาศาสนาที่มีใช้คริสต์

ศาสนา (Nostra Aetate)

3.3 คำแถลงเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนา (Dignitatis Humanac)

หลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งได้มีการปรับแนวคิดในระดับโลกแล้ว เราก็จะพบว่าในกรณีของประเทศไทยได้นำแนวคิดของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มาใช้สำหรับกลุ่มคาทอลิก โดยการนำมาปรับใช้ของคาทอลิกในประเทศไทยโดยอาศัยกระบวนการที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ

1. การมีบทบาทร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนในสังคม (Incarnation)

แนวคิด Incarnation ถ้าตีความตามแนวคิด “ภาษาคน และภาษาธรรม” ของท่านพุทธทาสภิกขุอาจกล่าวได้ว่าในการตีความตามภาษานั้น Incarnation หมายถึงการที่พระเป็นเจ้าทรงรับเอากายมาบังเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระเยซู (เสรี พงศ์พิศ, 2531, หน้า 200) แต่ถ้าตีความตามภาษาธรรมซึ่งเป็นเช่นเดียวกับการตีความสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 อาจหมายถึงการที่ชาวคริสต์และพระศาสนจักรคาทอลิกจะต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขและมีชีวิตร่วมกับคนอื่นในแต่ละท้องถิ่น รวมถึงพวกที่ไม่นับถือศาสนาเดียวกับตน ดังนั้นพระศาสนจักรคาทอลิกจะต้องไม่ทำตัวแปลกแยกกับโลกปัจจุบัน พระศาสนจักรในแต่ละท้องถิ่นจะต้องไม่ทำตัวเป็นศาสนาของชาติอื่น รวมถึงชาวคริสต์ที่อยู่ในชุมชนของแต่ละท้องถิ่นจะต้องไม่เป็นคนนอกวัฒนธรรม (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 232) แนวคิด incarnation ของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ปรากฏให้เห็นจากข้อความบางตอนจากกฤษฎีกาว่าด้วยเรื่องงานธรรมทูตของพระศาสนจักรที่ว่า (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 231)

“พระศาสนจักรต้องแทรกซึมเข้าไปในหมู่มนุษย์ทุกหมู่เหล่านี้ โดยเคลื่อนไหวแบบเดียวกับที่พระคริสตเจ้าเอง เมื่อเสด็จมาเกิดเป็นมนุษย์ทรงนำตัวมาผูกพันกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งพระองค์เสด็จมาอยู่ด้วย”

การประยุกต์แนวคิด Incarnation สู่ภาคปฏิบัติที่เด่นชัดในสังคมไทยได้ปรากฏออกมาเป็นบทบาททางสังคมที่ขยายตัวขึ้นในรูปของงานพัฒนา ดังนี้

การจัดตั้งคณะกรรมการ (Commission) เพื่อให้คริสต์ศาสนิกชนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบงานของพระศาสนจักร เช่น สหามวลชนคาทอลิก สภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย (Catholic Council of Thailand for Development : CCTD) และกรรมการยุติธรรมและสันติ เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็คณะกรรมการแต่ละชุดก็จะมีพระสังฆราช (Bishop) เป็นประธาน ตัวอย่างเช่น

สภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการชุดแรก ภายใต้สังกัดของสภาพระสังฆราชแห่งประเทศไทย เพื่อทำงานพัฒนาสังคม เพราะแต่เดิมตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา พระศาสนจักรคาทอลิกก็มีงานด้านสังคมในรูปแบบของการสงเคราะห์และบรรเทาทุกข์แก่คนยากจนตลอดจนถึงผู้ประสบภัย โดยได้รับทุนจากองค์กรสงเคราะห์คาทอลิก (Catholic Relief Service : CRS) ซึ่งสหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศที่ชนะสงครามได้จัดตั้งองค์กร CRS ขึ้นมา เพื่อให้การสงเคราะห์ประเทศต่าง ๆ จากสงครามโลกครั้งที่ 2

แต่หลังจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 สภาพระสังฆราชแห่งประเทศไทยมีการจัดตั้งหน่วยงานพัฒนาสังคมตามธรรมนูญของการสังคายนาเรื่องพระศาสนจักรในโลกสมัยใหม่ โดยใช้ชื่อในครั้งแรกว่าคณะกรรมการสงเคราะห์และพัฒนา ดังนั้นบทบาททางสังคมของพระศาสนจักรในประเทศไทยเปลี่ยนรูปแบบการสงเคราะห์เป็นการพัฒนา ซึ่งหมายถึงการอบรมและรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ คณะกรรมการชุดนี้มีผู้นำมาวาส คือนายแพทย์ชวลิต จิตรานุเคราะห์ (พ.ศ. 1967-1968) เป็นประธานในระยะแรก ต่อมานายแพทย์ชวลิตได้ขอออกจากประธาน เนื่องจากเห็นว่าการทำงานโดยการนำของมรวาสยังไม่เหมาะสมต่อการทำงานให้สะดวกราบรื่น

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2513 บาทหลวงบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์ ซึ่งต่อมาเป็นพระสังฆราชของสังฆมณฑลอุบลราชธานี ได้เข้ามารับหน้าที่เป็นเลขาธิการสภาคาทอลิกแทนนายแพทย์ชวลิต บาทหลวงบุญเลื่อนได้นำแนวคิดของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน แนวคิดที่บาทหลวงบุญเลื่อนนำมาใช้เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในสมณสาสน์ของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 เรื่องการพัฒนาประชากร (Populorum Progressio) อันเป็นเอกสารขยายรายละเอียดของธรรมนูญวาติกันครั้งที่ 2 เรื่องพระศาสนจักรในโลกสมัยใหม่ (Gaudium of Spes) บาทหลวงบุญเลื่อนได้เน้นการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนมาเป็นฐานในการทำงาน และมีเป้าหมายเพื่อการมุ่งสู่การพัฒนาคนในทุกมิติ (Total Human Development) ดังนั้นจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อหน่วยงานพัฒนาสังคมของคาทอลิกจากคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการสงเคราะห์และพัฒนา มาเป็นศูนย์สังคมพัฒนา นอกจากนี้บาทหลวงบุญเลื่อนและบาทหลวงบอนเนงยังได้นำแนวคิดการพัฒนาสังคมของพระสังฆคาทอลิกที่เรียกว่า PISA (Priests' Institute for Social Action) ก่อให้เกิดรูปธรรมในการพัฒนาชุมชนที่เป็นคุณูปการของคาทอลิกที่มีต่อสังคมไทยก็คือ การทำงานในรูปของสหกรณ์เครดิตยูเนียนเป็นองค์กรที่มุ่งให้ประชาชนจัดตั้งกลุ่มเพื่อร่วมมือช่วยเหลือกัน และกัน สหกรณ์เครดิตยูเนียนได้พัฒนาขึ้นมาเป็นขบวนการสหกรณ์เครดิตยูเนียนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นนิมิตุผลที่ไม่ได้สังกัดในสภาพระสังฆราชอีกต่อไป

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อันเป็นช่วงที่ประชาธิปไตยกำลังแบ่งบาน ประกอบกับได้เกิดการรวมตัวของพระสังฆราชในเอเชียในปี พ.ศ. 2518 ที่เรียกว่าสหพันธสภาพระสังฆราชแห่งเอเชีย (The Federation of Asian Bishop' Conferences : FABC) สหพันธ์ได้นำแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (structural analysis) มาใช้ในพระศาสนจักรคาทอลิกในเอเชีย ดังนั้นศูนย์สังคมพัฒนาจึงได้ใช้แนวคิดดังกล่าว และขยายการพัฒนาสังคมของคาทอลิกไทย โดยการจัดตั้งเป็นสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยองค์กรสมาชิกต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะนักบวชชาย-หญิง

การพัฒนาโดยสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ได้จัดตั้งสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา เพื่อทำงานด้านพัฒนาเฉพาะ และมีสำนักงานบริหารและประสานงานที่เรียกว่า “ส่วนกลาง” และได้เผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคนทั้งครบให้แพร่หลายในวงการพัฒนา โดยมีนโยบายปลูกจิตสำนึกเป็นหลักในการทำงาน และใช้การวิเคราะห์โครงสร้างสังคมเป็นเครื่องมือในการปลูกจิตสำนึก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองในภูมิภาคเอเชียทำให้สภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนาหันมาใช้วิธีวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) โดยเน้นการจัดเลขาจิตใจและการใช้ความรักมากกว่า (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 27)

กิจกรรมที่ทำ ได้แก่ การจัดสัมมนาเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาให้พระสงฆ์ (PRISA) จัดอบรมผู้นำชาวบ้านในด้านงานโครงการทำให้เกิดโครงการด้านเศรษฐกิจและสังคมมากมาย และระยะนี้เกิดปัญหาผู้ลี้ภัยชาวจีน ไต้หวัน และศูนย์สังคมพัฒนาหลายแห่งต้องรับภาระร่วมสำนักงานส่วนกลาง พร้อมกันเกิดโครงการช่วยเหลือคนไทยชายแดนเป็นการเร่งด่วนด้วย (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 27)

ปี พ.ศ. 2525-2527 เป็นช่วงที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อพัฒนาร่วมมือกับองค์กรชาวพุทธโดยตรง เช่น องค์กรศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศพพ.) และเริ่มงานพัฒนาบนพื้นฐานของวัฒนธรรมอย่างจริงจัง โดยได้มองเห็นพลังสร้างสรรค์ของประชาชนซึ่งเป็นศักยภาพในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองและให้ศูนย์สังคมพัฒนาเขตมิสซังต่าง ๆ มีอิสระในการทำงานพัฒนาได้อย่างเต็มที่ (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 27-28)

นอกจากนี้จากจุดเริ่มของการทำงานพัฒนาสังคมของสภาคาทอลิกแล้ว ผลของการสังคายนาวาติกันที่ 2 ยังก็ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของคณะกรรมการของสภาพระสังฆราชคาทอลิกในประเทศไทยที่ทำงานสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อส่งเสริมชีวิตครอบครัว คณะกรรมการเกี่ยวกับการพัฒนาสตรี คณะกรรมการกลุ่มชาติพันธุ์ คณะกรรมการสุขภาพอนามัย คณะกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัย

และลี้ภัย (โคเออร์) (บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2550; บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, 2543, หน้า 14, 21, 23)

2. การปรับคาทอลิกให้เป็นศาสนาพื้นเมือง (Indigenization)

คาทอลิกที่เข้ามาในประเทศไทยในอดีตนั้นถูกนิยามว่าเป็นศาสนาฝรั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ไทยเกิดพิพาทกับฝรั่งเศสในกรณี ร.ศ. 112 การเป็นศาสนาฝรั่งของคาทอลิกก็ถูกนิยามให้เฉพาะเจาะจงว่าเป็นศาสนาของฝรั่งเศส (เบอร์นาร์ด์ กิมเมงต์, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550; บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2550) ดังนั้นเมื่อแนวคิดของพระศาสนจักรหลังการสังคายนาवादิกัณครั้งที่ 2 เปิดพื้นที่ให้คาทอลิกมีลักษณะเป็นศาสนาพื้นเมือง คาทอลิกในประเทศไทยจึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาสร้างกระบวนการทำคาทอลิกเป็นศาสนาของคนไทยโดยมีรูปแบบที่สำคัญเกิดขึ้น 2 ประการ คือ

2.1 การปรับตัวบุคลากรทางศาสนาให้เป็นคนไทย หลังการสังคายนาवादิกัณครั้งที่ 2 พระศาสนจักรคาทอลิกไทยได้พยายามปรับบุคลากรของคาทอลิกให้เป็นคนไทยที่สำคัญก็คือ พระสังฆราชประจำสังฆมณฑลและบาทหลวง

หลังการสังคายนาवादิกัณครั้งที่ 2 มีการนำแนวคิดดังกล่าวมาพัฒนาองค์กรคาทอลิกในประเทศไทย โดยจัดตั้งสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย หรือสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย แต่สภาพระสังฆราชฯ ในช่วงแรกนั้นยังประกอบด้วยพระสังฆราชที่เป็นมิชชันนารีเป็นหลัก การปรับสังฆราชให้เป็นคนไทยจากเดิมที่ตำแหน่งพระสังฆราชเป็นของมิชชันนารีชาวต่างชาติ เช่น ฝรั่งเศส หรืออิตาลี เป็นต้น มาเป็นพระสังฆราชไทยนั้นเกิดขึ้นหลังจากการประชุมพระสังฆราชในเอเชียในปี พ.ศ. 2511 การประชุมดังกล่าวมีข้อเสนอให้แต่งตั้งพระสังฆราชเป็นชนพื้นเมือง ดังนั้นในเวลาต่อมาพระศาสนจักรคาทอลิกไทยจึงได้ปรับเปลี่ยนจากพระสังฆราชที่เป็นชาวต่างประเทศมาเป็นพระสังฆราชคนไทยโดยตรง โดยพระสังฆราชชาวต่างประเทศได้ขอลาออกจากหน้าที่ หลังจากนั้นก็จะนำเสนอบาทหลวงไทยขึ้นมารับผิดชอบแทน การปรับเปลี่ยนพระสังฆราชเป็นคนไทยตามแนวคิดของสภาสังคายนาवादิกัณครั้งที่ 2 ในประเทศไทย เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากปัญหาสงครามอินโดจีน กล่าวคือ ในช่วงสงครามอินโดจีนหลังการสังคายนาवादิกัณครั้งที่ 2 นั้น เนื่องจากพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีแนวคิดอเทวนิยมได้รับชัยชนะเข้ายึดครองประเทศเวียดนามใต้ เขมร และลาวได้แล้ว ผลจากการยึดครองของพรรคคอมมิวนิสต์ก็คือการขับไล่มิชชันนารีออกนอกประเทศ จนทำให้ประเทศเหล่านั้นไม่มีมิชชันนารีต่างชาติเหลืออยู่ในประเทศเลย ซึ่งมีผลกระทบต่องานของพระศาสนจักรมาก พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็คาดว่าประเทศไทยจะต้องประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับปัญหาในแถบประเทศอินโดจีนดังกล่าว และเพื่อไม่ให้เกิดปัญหากระทบต่องานพระศาสนจักรเช่นประเทศดังกล่าว สภาพระสังฆราชแห่ง

ประเทศไทยซึ่งมีนโยบายปรับเปลี่ยนพระสังฆราชต่างชาติให้เป็นคนไทย (เฉลิม กิจมงคล, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2550) การปรับเปลี่ยนสังฆราชเป็นคนไทยปรากฏตามข้อมูลดังต่อไปนี้ (ธีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 141-152)

พระคาร์ดินัล ไมเกิ้ล มีชัย กิจบุญชู เป็นพระอัครสังฆราชแห่งกรุงเทพ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2516

พระสังฆราช โรเบิร์ต รัตน์ บำรุงตระกูล เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลเชียงใหม่ วันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2518

พระสังฆราช ยอร์ช ยอด พิมพิสาร เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลอุดรธานี วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2518

พระสังฆราช ยอแซฟ เอก ทับปิง เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลราชบุรี วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518

พระสังฆราช ยอแซฟ บรรจง อารีพรรค เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลนครสวรรค์ วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2519

พระสังฆราช มีคาแอล บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์ เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลอุบลราชธานี วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2519

พระสังฆราช ยออาгим พเยาว์ มณีทรัพย์ เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลนครราชสีมา วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2520

พระสังฆราช ลอเรนซ์ คายนี แส่นพลอ่อน เป็นพระสังฆราชแห่งอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2523

พระสังฆราช ยอห์น บอสโก มนต์ จวบสมัย เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลราชบุรี วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2528

พระสังฆราช ยอแซฟ สว่างล สุระสร้างค์ เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลเชียงใหม่ วันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2530

พระสังฆราช ไมเกิ้ล ประพนธ์ ชัยเจริญ เป็นพระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2531

2.2 การสร้างบาทหลวงพื้นเมืองในประเทศไทย ตามข้อเท็จจริงนั้นความพยายามที่จะทำให้คนไทยบวชเป็นบาทหลวงนั้นถือเป็นภารกิจหลัก (Mission) ของคณะมิสซังต่างประเทศ ๆ ที่เป็นผู้รับผิดชอบในการมาทำงานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ฯ แต่การตั้งสามเณรลับเพื่อผลิตพระสงฆ์พื้นเมืองนั้นไม่สามารถตั้งมั่นคงอยู่ได้ เนื่องจากตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ฯ คณะมิสซังต่างประเทศ ๆ ได้ขอตั้งสามเณรลับที่ลพบุรี ต่อมาเมื่อพระนารายณ์ฯถูกทำรัฐประหาร

สามเนรลัทยจึงต้องถูกย้ายไปที่จันทบุรี แต่จันทบุรีก็ยังไม่เหมาะสม คณะมิสซังต่างประเทศ ๆ จึงต้องย้ายไปอยู่ที่เวียตนาม และหลังจากนั้นก็ย้ายไปอยู่ที่อินเดีย ในที่สุดสามเนรลัทยจึงสามารถตั้งได้อย่างมั่นคงในปีนัง (เบอร์นาร์ด กิมแมงต์, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550)

ดังนั้นแต่เดิมนั้นบาทหลวงที่เป็นคนไทยจึงต้องไปศึกษาเล่าเรียนเป็นเวลาหลายปีที่สามเนรลัทยในปีนังหรือที่กรุงโรมในกรณีที่จะเป็นพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ดังนั้นจึงมีบาทหลวงที่เป็นคนไทยมาทำงานเป็นจำนวนน้อยอยู่ (พรพิสุจน์ สังขรัตน์, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2550) การทำให้บาทหลวงพื้นเมืองเข้ามารับผิดชอบงานของพระศาสนจักรจำเป็นต้องตั้งสามเนรลัทยในประเทศไทย เพื่อให้เกิดความพร้อมในการฝึกอบรมให้การศึกษาแก่ผู้ที่เตรียมตัวจะเป็นพระสงฆ์ ดังนั้นพระศาสนจักรคาทอลิกจึงตั้งวิทยาลัยแสงธรรมเป็นสามเนรลัทยใหญ่แทนการส่งเนรลัทยไปศึกษาและบวชพระสงฆ์ที่ปีนังหรือกรุงโรม การทำเช่นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออบรมผู้ที่บวชเป็นพระสงฆ์ให้เรียนรู้วัฒนธรรมและเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการผลิตบุคลากรสงฆ์ ซึ่งต้องใช้เวลาหลายปี แด่แทนที่ด้วยการรับสามเนรลัทยจากสังฆมณฑลต่าง ๆ ภายในประเทศมาเรียนต่อที่วิทยาลัยแสงธรรมแทน

3. การปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่น (Inculturation)

ในการทำงานด้านศาสนาในฐานะที่คาทอลิกเป็นศาสนาสากลนั้น พระศาสนจักรคาทอลิกจำเป็นต้องอธิบายคำสอนของพระเยซูให้แก่คนในวัฒนธรรมต่าง ๆ แต่ปัญญชนชาวคริสต์มีความเชื่อว่าพระเยซูมิได้สร้างระบบปรัชญาไว้เพื่ออธิบายคำสอนโดยตรง ดังนั้นพระศาสนจักรคาทอลิกจึงต้องอาศัยการตีความ ในสถานการณ์ปัจจุบันของพระศาสนจักรคาทอลิก มีความจำเป็นต้องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกประเทศยุโรป ทำให้คำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เรียกร้องให้คาทอลิกในวัฒนธรรมต่าง ๆ เรียนรู้คุณค่าและความจริงของวัฒนธรรมนั้นหรือศาสนาอื่น ๆ ที่สัมพันธ์ด้วย เพื่อเป็นคำอธิบายและแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของคาทอลิกในวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนั้นการเรียนรู้ศาสนาอื่น ๆ เช่น พระพุทธศาสนา ต้องกระทำไปเพื่อ “Absorb the good elements into the local Christian culture” (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 243)

คำสอนของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มีฐานคิดที่สำคัญอยู่ที่การปรับตัวเองให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น และการเสวนา (Dialogue) โดยการเสวนาจะเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การปรับตัวเองของคาทอลิกในวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังข้อความในถ้อยแถลงงานธรรมทูตของพระศาสนจักรที่ว่า (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 232-234)

“ข้อหนึ่ง การเป็นองค์พยานของคริสตชน การเป็นองค์พยานด้วยการดำรงชีวิตและการเสวนา

...เพื่อที่จะเป็นองค์พยานประกาศพระคริสต์เจ้าอย่างได้ผลดี คริสตชนต้องรวมเข้ากับคนเหล่านี้ โดยให้ความเคารพยกย่องและรักเขา ถือว่าตนเป็นสมาชิกในกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ด้วย มีส่วนร่วมในชีวิตทางวัฒนธรรมและสังคม โดยการติดต่อคบค้าและบูรณาการงานในชีวิตมนุษย์ต้องสนิทคุ้นเคยกับประเพณีนิยมของชาติและศาสนาของเขา ต้องรู้จักค้นพบพืชพันธุ์ของพระคริสต์เจ้าที่ซ่อนอยู่ในประเพณีนิยมเหล่านั้นด้วยความชื่นชมและเคารพ ในขณะเดียวกันต้องเอาใจใส่เฝ้าดูความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชาติต่าง ๆ และดำเนินการอย่าให้มนุษย์ในสมัยของเราหลงวิทยาศาสตร์ และวิชาการของโลกปัจจุบันจนเกินไป หันเหไปจากเรื่องพระเป็นเจ้าเสีย ตรงกันข้ามควรพยายามให้เขาเกิดมีความปรารถนาร้อนรนขึ้นที่จะรับรู้ความจริงและความรักที่พระเป็นเจ้าทรงเผยให้เราทราบ พระคริสต์เจ้าเองทรงหยั่งดูจิตใจของมนุษย์ และทรงนำเขามาถึงความสว่างของพระเป็นเจ้า ในทำนองเดียวกันศิษย์ของพระองค์ซึ่งดื่มด่ำด้วยพระจิต ต้องรู้จักมนุษย์ที่ตนดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน และสนทนาสังสรรค์กับเขา เพื่อเขาจะได้รู้ในการสนทนากันอย่างจริงใจและอดทนด้วยว่า พระเป็นเจ้าทรงมีพระทัยดี ประทานความมั่งคั่งร่ำรวย (ในคุณค่า) แก่ชนชาติต่าง ๆ บ้าง ในขณะเดียวกันก็พยายามเชื่อมโยงความหมายของสิ่งที่ค้างคาเหล่านั้นเข้ากับพระวรสาร ช่วยปลดปล่อยและนำไปให้อยู่ได้อำนาจของพระคริสต์”

ในการดำเนินนโยบายการปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นและการใช้การเสวนาให้ได้ผลในทางปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของการสังคายนาวาติกันจึงได้มีการจัดตั้งองค์กรที่รับผิดชอบในการดำเนินการคือสำนักเลขธิการว่าด้วยความสัมพันธ์กับต่างศาสนา (Secretariat for Non-Christian Religion) ขึ้นที่กรุงโรม สำนักเลขธิการฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาศาสนาต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีที่มีต่อกัน โดยจัดให้มีการพบปะเสวนา รวมถึงสรุปบทเรียนจากการทำงานในประเทศต่าง ๆ (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 239)

เนื่องจากแนวคิดการปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นและการเสวนาเป็นเรื่องใหม่จึงมีความละเอียดอ่อน สำนักเลขธิการฯ จึงได้ออกวารสารทางศาสนา (Bulletin) ขึ้นมาฉบับหนึ่ง เฉพาะที่เกี่ยวข้อง โดยในระยะแรกเอกสารจะส่งให้เฉพาะพระสังฆราชและบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเสวนาเท่านั้น เพื่อให้พระสังฆราชในฐานะผู้มีอำนาจในเขตมิสซังหรือสังฆมณฑล ทำความเข้าใจกับพระสงฆ์ก่อน แล้วจึงค่อยขยายไปสู่ฆราวาส เพราะเห็นว่าการเปลี่ยนทัศนคติของคริสตชนที่มีต่อศาสนาอื่นเป็นเรื่องที่ยาก และต้องทำอย่างระมัดระวัง และต้องทำให้เกิดความสับสน สำนักเลขธิการฯ ยังเตือนให้ระมัดระวังในการศึกษาศาสนาอื่นและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจริง ๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องเข้าใจศาสนาอื่นผิดไปจากที่เขาเชื่อ หรือเพียงเอามาใช้ประโยชน์เป็นการเครื่องมือในการปรับตัวอย่างผิวเผิน ซึ่งจะเป็นอันตรายมาก (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 240-242)

วารสารทางศาสนาหรือ Bulletin ในการบริหารของคาทอลิกมีได้มีฐานะเป็นคำสอนทางการของพระศาสนจักรแต่อย่างใด เนื่องจากคำสอนของพระศาสนจักรคาทอลิกได้มีลำดับฐานานุกรม (Hierarchy) ที่แตกต่างกันจากสูงไปต่ำ (Hambertclaude, 1966; บิล ฮีบส์, 2547, หน้า 41-42)

1. ศาสน์ประกาศข้อความเชื่อ (Decretal Letter) เป็นเอกสารที่ระบุถึงข้อความเชื่อของพระศาสนจักร (Dogma) ซึ่งมีลำดับความสำคัญสูงสุด
 2. ธรรมนูญ (Constitution) หมายถึงคำสอนที่เป็นแก่นของศาสนาและมีความสำคัญต่อพระศาสนจักรโดยส่วนรวม
 3. ศาสน์ตราของพระสันตะปาปา (Papal Bull) เป็นการประกาศที่สำคัญ เช่น การประชุมสังคายนาวาติกันที่ 2
 4. ศาสน์ประกาศ (Motu Proprio) เป็นคำสั่งที่ออกข้างเป็นส่วนตัวของพระสันตะปาปามีการเขียนและลงนามด้วยพระองค์เอง
 5. สมณสาสน์ (Encyclical) ใช้เพื่อประกาศคำสอนด้านศีลธรรมและด้านสังคมของพระศาสนจักร
 6. กฎฎีกา (Decree) กฎฎีกาของคริสต์ศาสนาระบุใช้ในกรณีที่เกี่ยวข้องถึงข้อคำสอนที่มีความสำคัญ แต่เป็นสิ่งที่ยังต้องศึกษาเพิ่มเติม
 7. คำแถลง (Declaration) เป็นการกล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งบางทีอาจมีความขัดแย้ง
 8. เอกสารของพระสันตะปาปาก็คือคำแนะนำต่าง ๆ (Instructions) ใช้เพื่ออธิบายขยายความเอกสารอื่น ๆ และบอกขั้นตอนที่จะนำไปปฏิบัติ
 9. เอกสารของสันตะสำนัก และสมณะผู้ใหญ่ ผู้ดูแลฝ่ายต่าง ๆ
- วัตถุประสงค์และการทำงานของสำนักเลขาธิการว่าด้วยความสัมพันธ์กับต่างศาสนาดังที่ปรากฏใน Bulletin ฉบับวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2512 ได้ระบุไว้ดังนี้ (ปจววิศฯ, 2525)

“สำนักเลขาธิการฯ ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทใหม่ของคาทอลิกในสถานการณ์ปัจจุบัน คือ ทุกวันนี้การที่ศาสนจักรคาทอลิก หรือชาวคาทอลิกจะกดขี่ศาสนิกอื่นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ โดยเฉพาะในประเทศพุทธศาสนา ซึ่งชาวคาทอลิกเป็นชนกลุ่มน้อย อย่างไรก็ตามเรื่องจะเกิดขึ้นได้มีแต่ชาวพุทธซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่จะดำเนินการกดขี่ หรือทำการกวาดล้างบีบบังคับกับกิจกรรมของคณะนักเผยแผ่ศาสนาของเราเช่นกับที่ได้เกิดขึ้นแล้วในประเทศลังกา”

“เมื่อเผชิญกับการที่พุทธศาสนาแสดงตัวยืนยันทิพยธรรมขึ้นมาอีกว่าเป็นศาสนาหลัก หรือศาสนาประจำชาติของประเทศใดประเทศหนึ่ง ชาวศาสนจักรคาทอลิกย่อมจะไม่เคยมองความรู้สึก

เค้นเคื่องหรือเหยียดหยาม ในอดีตกาลถ้าหากว่าคณะเผยแผ่ศาสนาถือได้โดยกระทำการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดแนวปฏิบัติของชาวพุทธอย่างรุนแรง ชาวพุทธทั้งหลายก็ได้วิพากษ์วิจารณ์คณะนักเผยแผ่ของศาสนาถือได้เช่นเดียวกัน แต่มาคราวนี้เราชาวศาสนาถือทั้งหลายแสดงความเคารพนับถือต่อศาสนาทั้งหลายอื่น และเราหวังที่จะได้รับความเคารพนับถือต่อศาสนาทั้งหลายอื่น และเราหวังที่จะได้รับความเคารพนับถือตอบแทนจากศาสนาอื่นด้วย เพราะว่าการเคารพนับถือซึ่งกันและกันเป็นสารัตถะอันจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันฉันมิตรและโดยสันติ”

“ปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการเคารพซึ่งกันและกันก็คือความรู้จักกันและกัน ผู้ที่ศรัทธาศาสนาอื่น ๆ ในทวีปเอเชียนี้ปฏิเสธไม่ยอมรับจักพวกเรา โดยจัดพวกเราเข้าในจำพวกนักล่าอาณานิคม นักกดขี่ แล้วก็เป็นทีเกลียดชังของประชาชน อย่างไรก็ตามก็ยังมีหลายครั้งเหมือนกันที่พวกเราได้เหยียดหยามข้อปฏิบัติและความเชื่อของชาวพุทธว่าเป็นของเหลวไหล เป็นพวกถือโชคกลางและเป็นความมิดที่ห่อหุ้มอยู่ภายนอก ในสายตาของมิชชันนารีสมัยก่อนศาสนาทั้งหลายที่มีใช้คริสต์ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาเล็กศาสนาใหญ่ ศาสนายุคบรรพกาลหรือศาสนามีอารยธรรม แม้แต่ลัทธิขงจื้อและศาสนาของพระพุทธเจ้าล้วนเป็นลัทธิเชื่อโชคกลาง และเป็นลัทธินับถือรูปเคารพทั้งสิ้น แทนที่จะทำอย่างนั้นเราจะต้องจำแนกแยกแยะให้ถูกต้องยุติธรรม...การที่จะแบ่งแยกได้ถูกต้องจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นอย่างดี...”

“งานเผยแผ่ของพวกเราจะต้องช่วยให้พวกเราเป็นที่รู้จักแก่ผู้นับถือพุทธศาสนา การที่จะให้งานนี้สำเร็จได้ในสมัยปัจจุบัน จำต้องมีการปรุงแปลงวิธีการกันใหม่ ทั้งวิธีการแต่งบทสนทนาโต้ตอบ วิธีสอนบทสนทนานั้น และวิธีสื่อสารในทางสังคม”

ในการดำเนินงานของสำนักเลขธิการว่าด้วยความสัมพันธ์กับต่างศาสนาจะเน้นความร่วมมือกับพุทธศาสนาตามเจตนารมณ์ของการสังคายนาวาดิกกันครั้งที่ 2 คือ (ปฐกถาวิชา, 2525)

1. การร่วมมือในการปลูกจิตสำนึก โดยเน้นไปที่เยาวชน เพื่อต่อต้านอิทธิพลของวัตถุนิยม และปฏิกูลนิยม

2. ความร่วมมือในกิจกรรมทางสังคม เพื่อช่วยกันสร้างชาติและ งานด้านสังคมสงเคราะห์ต่อผู้ยากจน

3. การดึงคุณค่าและหลักการที่ดีของพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตของคริสตชน โดยถือว่าคริสต์ศาสนาก็มีอัตลักษณ์ในด้านหลักธรรม แต่อาจจะแตกต่างกันตามวัฒนธรรมจากชนชาติที่แตกต่างกัน ดังนั้นศาสนาจักรศาสนาถือจึงควรปรับเอาหลักการดี ๆ ของพระพุทธศาสนามาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องในบริบทของวัฒนธรรมเดียวกัน

ด้านศาสนธรรม มีความเชื่อของพระพุทธศาสนาที่คริสตชนสามารถเรียนรู้และปรับใช้ได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้า กฎแห่งกรรม ความเชื่อในด้านการสวดมนต์ และการนำหลัก

อริยสัจ 4 มาใช้อธิบายพระวรสารของพระเยซู เช่น ทุกข์ ในมุมมองของชาวคริสต์ หมายถึงบาป (sin) ส่วนการหลุดพ้นจากความทุกข์ก็คือการที่พระเยซูเสด็จมาไถ่บาป เป็นต้น

ด้านศีลธรรม มีหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาที่เข้ากันได้เป็นอย่างดีกับคริสตชน เมื่อนำเอามาไว้ในหลักศีลธรรมของศาสนาคริสต์แล้วก็จะช่วยรักษาประเพณีที่ดีไว้ได้ คือความเมตตา กรุณา ต่อสัตว์ ความเสียสละ ความรักสันติ ความรักสัจจะ การถือพรหมจรรย์ การบริจาคทาน

ด้านปฏิบัติธรรม ควรที่จะศึกษาการบำเพ็ญสมาธิภาวนาแบบพุทธมาใช้ในการภาวนาแบบคริสต์ โดยปรับให้เหมาะสมกับคริสตชน เพราะคำสอนเรื่องการภาวนาของคริสต์ศาสนาที่ผ่านมาเป็นการเน้นและใช้รูปแบบของตะวันตกมากเกินไป

เป็นที่น่าสังเกตว่าการนำหลักการปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นในประเทศไทย นั้น กลุ่มแรกที่ต่อต้านกระบวนการนี้กลับเป็นพระสงฆ์และคาทอลิกไทยเอง เช่น การปฏิเสธไม่ยอมใส่เสื้อคลุมแบบไทยแทนการใส่เสื้อหล่อแบบฝรั่งในการทำพิธีมิสซา หรือไม่ยอมให้ใช้สายมงคลในพิธีแต่งงานของคาทอลิก เหตุผลที่กลุ่มเหล่านี้อ้างก็คือ “จะแยกตัวจากโรมหรืออย่างไร” ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่า การปรับคริสต์ศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยนั้นมีจุดเริ่มมาจาก มิชชันนารีต่างประเทศที่เข้ามาประเทศไทยใน พ.ศ. 2201 ก่อนที่จะมีการสังคายนาवादิกันที่ 2 เป็นเวลาหลายร้อยปี มิชชันนารีเหล่านี้ได้ปฏิบัติตัวตามคู่มือมิชชันนารีของवादิกัน ให้เคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น และปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวในเอกสารที่ว่า (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 15-16)

“อย่าชักชวนชนชาติเหล่านั้นให้เปลี่ยนขนบธรรมเนียมและความประเพณีของเขาเป็นอันขาด เว้นเสียแต่จะขัดต่อคำสอนหรือศีลธรรมจริง ๆ จะเป็นสิ่งที่น่าบัดชบยิ่ง ที่จะนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของฝรั่งเศส อิตาลี หรือประเทศอื่น ๆ ในยุโรปมาใช้กับชาวจีน ท่านอย่านำเอาประเทศของเราไปให้เขา ความเชื่อจะไม่ลบเลือน หรือลดค่าขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศใด เว้นแต่จะเป็นประเพณีที่ไม่ดี แต่ตรงกันข้ามความเชื่อช่วยรักษาและส่งเสริมประเพณีให้ดีขึ้น...เขาจะเกลียดชังท่าน ถ้าท่านไปทำลายขนบธรรมเนียมที่เขาถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ และนำเอาขนบธรรมเนียมจากต่างประเทศมาแทน ฉะนั้นท่านอย่าเปรียบเทียบ ฉะนั้นท่านอย่าเปรียบเทียบธรรมเนียมปฏิบัติของประเทศเหล่านั้น กับธรรมเนียมของประเทศในยุโรป ยิ่งกว่านั้นท่านควรปรับตัวให้เข้ากับธรรมเนียมของเขาเสียเลย”

อย่างไรก็ดีเท่าที่ผ่านมการนำแนวคิดการปรับคาทอลิกให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นของการสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 นั้นสามารถดำเนินการได้ในเชิงรูปแบบมากกว่าเนื้อหา คือ

3.1 การเปลี่ยนมาใช้ภาษาท้องถิ่น การใช้ภาษาในศาสนาถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะหลอมศาสนิกชนในศาสนานั้น ดังนั้นหลังสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 พระศาสนจักรในประเทศ

ไทยจึงได้เปลี่ยนภาษาที่ใช้ในพิธีมิสซาและพิธีกรรมต่าง ๆ จากภาษาลาตินมาเป็นภาษาไทย รวมถึงการเปลี่ยนทำนองขับร้องเพลงวัดจากแบบเกรกอเรียน มาเป็นทำนองไทย

ความพยายามถอดภาษาของยุโรปมาใช้ภาษาไทยของคาทอลิกกลับถูกต่อต้านจากปัญญาชนชาวพุทธหัวอนุรักษ์ในกรมศาสนาและราชบัณฑิตยสถานที่ได้ประชุมตกลงกัน และให้ทางกรมการศาสนากระทรวงศึกษาได้ประกาศห้ามใช้สมณศักดิ์ดังกล่าว แต่ให้บัญญัติใหม่ในวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2513 ว่า (จันทน์ ทองประเสริฐ, ม.ป.ป., หน้า 18)

1. บาทหลวงผู้ดำรงตำแหน่งประมุขแห่งมิสซัง ซึ่งเดิมเรียกว่าสังฆราช ต่อไปให้เรียกว่ามุขนายกมิสซัง
 2. บาทหลวงผู้ช่วยประมุขแห่งมิสซัง เดิมเรียกว่าอุปสังฆราช ต่อไปให้เรียกว่าผู้ช่วยมุขนายกมิสซัง
 3. บาทหลวงผู้ปกครองโบสถ์หรือโรงสวด เดิมเรียกว่าเจ้าอาวาส ต่อไปให้เรียกว่าอธิการโบสถ์
 4. ผู้บวชเป็นบาทหลวง เดิมเรียกว่าพระสงฆ์ ต่อไปให้เรียกว่าบาทหลวง
 5. ผู้เตรียมบวชเป็นพระสงฆ์ เดิมเรียกว่าสามเณร ต่อไปให้เรียกว่าเสมียน
 6. เขตปกครองคาทอลิกหนึ่ง ๆ เดิมเรียกว่าสังฆมณฑล ต่อไปให้เรียกว่าเขตมิสซัง
- การต่อต้านการใช้ภาษาไทยของปัญญาชนชาวพุทธที่มีต่อคาทอลิกเกิดจากจุดยืนแบบอนุรักษ์นิยมอย่างเห็นได้ชัดจากเหตุผลที่ใช้อ้างในการออกประกาศที่ว่า (จันทน์ ทองประเสริฐ, ม.ป.ป., หน้า 18)

“ส่วนคำว่า Archbishop ที่คริสต์ศาสนาบัญญัติไว้ว่า “อัครสังฆราช” นั้น ก็ควรยกเลิกไปด้วย เพราะทำให้เห็นว่าวิเศษและสูงส่งกว่า “สมเด็จพระสังฆราช” ของเรา”

3.2 การเปลี่ยนศาสนพิธีให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย หลังการสังคายนาวาดิกันครั้งที่ 2 คาทอลิกในประเทศไทยได้พยายามเปลี่ยนแปลงศาสนพิธีกรรมของยุโรปมาเป็นตามรูปแบบวัฒนธรรมไทย เช่น เราพบว่าในการทำความเคารพในวัดได้เปลี่ยนจากการย่อเข่ามาเป็นการไหว้และการกราบแบบไทยแทน ในขณะเดียวกันก็มีการใช้โต๊ะหมู่บูชาและเครื่องประดับแบบไทยมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการร่วมขบวนแห่เทียนเข้าพรรษา การร่วมพิธีลอยกระทง พิธีสงฆ์นำรูปแม่พระหรือพระเยซู พิธีถวายเทียนเข้าพรรษาให้แก่วัดพุทธ พิธีสวมมงคลในงานแต่งงาน พิธีรดน้ำสังข์ในงานแต่งงาน พิธีกองข้าว ประเพณีทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ประเพณีวิ่งควาย ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ พิธีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์ (สภาพระสังฆราชคาทอลิก, 2543, หน้า 5)

การปรับศาสนพิธีกรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยของคาทอลิกในระยะแรกเป็นการปรับอย่างตรงไปตรงมา แต่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าวัฒนธรรมไทยส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเข้าใจผิด และวิจารณ์การกระทำของคาทอลิก จนในที่สุดทางคาทอลิกต้องยุติการนำศาสนพิธีมาใช้ ตัวอย่างเช่น ในอัครสังฆมณฑลท่าแร่ในปีพ.ศ.2515 พยายามนำรูปแบบทอดผ้าป่าสามัคคีมาใช้ในการสร้างวัดโรมันคาทอลิกใหม่ แต่ได้รับการวิจารณ์จาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ปัญญาชนของชาวพุทธอนุรักษ์นิยมในหนังสือพิมพ์สยามรัฐว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ทำให้คาทอลิกต้องกลับมาทบทวนเรื่องการนำศาสนพิธีกรรมของไทยมาใช้ (สะอาด ไชยวัฒน์, ม.ป.ป., หน้า 154)

3.3 การปรับศาสนสถานให้เป็นแบบไทย ในอดีตนั้นการสร้างวัดโรมันคาทอลิกนั้นได้ใช้สถาปัตยกรรมแบบยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมแบบโคธิค คือโค้งนั้นหักเป็นรูปแหลมเรียว ทุกส่วนพุ่งขึ้นไปในแนวสูง ประดับด้วยกระจกสี เพดานสูงทำให้รู้สึกโปร่ง ตามซุ้มมีรูปปั้นของบรรดานักบุญ (กาสทอง กุศลวัศ, ม.ป.ป. ก, หน้า 8) แต่หลังจากการสังคายนาวัดกันครั้งที่ 2 การสร้างวัดโรมันคาทอลิกได้เริ่มหันมาใช้สถาปัตยกรรมแบบไทย ตัวอย่างเช่น วัดพระมหาไถ่ที่ซอยร่วมฤดี ถนนวิฑู กรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตามการใช้สถาปัตยกรรมในวัดโรมันคาทอลิกก็ยังมีกรณีการดำเนินการไม่ทั่วถึง เนื่องจากวัดโรมันคาทอลิกได้สร้างในแบบสถาปัตยกรรมโคธิคมาเป็นเวลานาน และมีจำนวนมาก ในขณะที่การสร้างวัดขึ้นใหม่มีอยู่น้อย

3.4 กิจกรรมด้านศาสนสัมพันธ์ มีการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างพระสงฆ์คาทอลิกกับพระภิกษุมากขึ้น เช่น การนิมนต์พระภิกษุเข้าร่วมพิธีมิสซา ในขณะที่คริสตังก็ไปร่วมพิธีกรรมกับชาวพุทธในโอกาสสำคัญทางศาสนา แต่ยังไม่เข้าสู่กระบวนการเสวนาที่นำไปสู่ความเข้าใจคุณค่าทางศาสนาของตนและกัน เช่น กรณีพระสังฆราชโรเบิร์ต รัตน์ บำรุงตระกูล พระสังฆราชของสังฆมณฑลราชบุรีในช่วงแรก และสังฆมณฑลเชียงใหม่ในช่วงหลังของชีวิต ได้ปฏิเสธเรื่องการดักบาตรในพระพุทธศาสนาว่าจะเหมาะสมต่อคำสอนของคาทอลิก (เบอนาร์ด กิมแมงด์, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550)

อย่างไรก็ตามเราพบว่าแม้พระศาสนจักรคาทอลิกจะมีความพยายามศึกษาและดำเนินการในการปรับคาทอลิกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็ยังถูกต่อต้านทั้งกลุ่มภายนอกและภายในพระศาสนจักรคาทอลิก การต่อต้านจากภายนอกนั้นคาทอลิกมักจะถูกมองว่าเป็นการพยายามกลืนพระพุทธศาสนา ส่วนการต่อต้านจากภายในจะพบว่าชาวคาทอลิกไทยอีกเป็นจำนวนมากที่ยังมีความยึดถือต่อประเพณีและการปฏิบัติตนแบบเดิมของคาทอลิก โดยเรียกร้องให้กลับมาใช้แบบเดิม แม้ว่าทางพระศาสนจักรจะอนุญาตก็ตาม เช่น การใช้สายมงคลและรดน้ำสังข์ในการแต่งงาน (สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2551)

นอกจากนี้การนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในศาสนาคาทอลิกยังมีข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นคาทอลิกไว้ด้วย เช่น การตัดขาด การกรวดน้ำ หรือการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ยังถือเป็นข้อห้ามสำหรับคาทอลิกปัจจุบัน เนื่องจาก “เป็นที่สะอวสะ” คือเป็นการแสดงออกทางสังคมให้เข้าใจว่าเป็นการทิ้งศาสนาคาทอลิก (เทียนชัย สมานจิต, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2550)